

TUNALI HİLMİ BEY'İN "DEVLET MODELİ"

M. Şükrü HANIOĞLU*

i. Giriş :

Jön Türklerin, Osmanlı siyasal yaşam ve düşün sahnesinde be-lirmelerini 1889 yılma kadar geri götürebilmekle beraber kendileri-nin özgün düşüncelerinin ancak 1895 tarihinden itibaren ortaya çık-maya başladığına işaret etmek gerekir. Bu döneme kadar Jön Türk-ler, Yeni Osmanlılardan kendilerine "müdevver" bazı kavramları iş-lemekten başka birşey yapmadılar¹. Ancak, bir süre sonra siyasal muhalefet hareketini Avrupa'da sürdürmek zorunda kalınca, dö-ne-min Batılı aydınları arasında yayılmış olan ve konuları bakımın-dan kendilerine "hürriyetçi, eşitlikçi ve adaletçi" düşüncelerden çok daha cazip gelen "seçkinci" kuramlarla karşılaşmış bunları be-nimsediler².

(*) İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü'nde Araştırma Görevlisi.

- 1) En güzel örnek için bkz. Vatan Tehlikesi! (Paris 1313), passim. Krş. "Esbab-ı Felâket", İstikbal, No. 27, 21 Haziran 1895, s. 1-2. Jön Türklerin "eski hainanm eserlerinden istifade" ettikleri yolundaki jurnal bunu onaylamaktadır. Bkz. BBA - Yıldız Esas Evrakı, 15/74/74 - 10/74/15.
- 2) Dönemin bu tür kuramları Vülgarize etme yolunda önde gelen dü-şünürü Gustave Le Bon'un bu kimselerin hemen tümü tarafın-dan benimsenmesi için bkz. (Abdullah Cevdet), "Abdülhamid ve İlm-i Ruh", Osmanlı, No. 24, 15 Nisan 1899, s. 5, Hoca Muhid-din, "Zât-ı Şâhâne'ye Takdim Kılınan Arizadan Ma'bad", Ka-nun-u Esasî, No. 2, 28 Kânûn-i evvel 1896, s. 5, "Küstahlık", Şûra-yi Ümmet, No. 75, 30 Mayıs 1905, s. 1. Birincisi, Cenevre merkezinin ikincisi Mısır'daki ülemâ grubunun ve üçüncüsü de Terakki ve İttihad Cemiyeti'nin, yayın organı olan bu üç gazete-de de aynı yaklaşımın görülmesi ilginçtir.

Bu, Jön Türklerin ilk önemli sorununu oluşturuyordu. Acaba nasıl uzun süredir birer “şiar” olarak işledikleri “hürriyet”, “eşitlik” ve “adalet” gibi kavramlarla, bir süredir benimsedikleri bu kavramları küçümseyen hattâ zararlı gören seçkinleri bağdaştırabilmeleri nasıl mümkün olabilecekti?³

Onları en az bunun kadar meşgul eden ikinci bir sorun ise başlıca meselelerinin “devleti kurtarmak” olması idi⁴. Burada da aynı problem biraz farklı bir boyutla karşılara çıkıyordu. Jön Türkler devleti kurtarabilmeleri yolunda en önemli engellerinin imparatorluk içindeki çeşitli etnik grup ve ulusların ayrılıkçı hareketleri olduğunu görmekteydiler. Acaba nasıl katılımı arttırıcı bu düşünceler ile sözkonusu grupları sisteme entegre etmeyi beraberce çözümlerlebilmelerdi?

Nihayet, onların üçüncü bir problemi de hitap etmek zorunda buldukları ve kendileri ile aynı görüşleri paylaştıkları oldukça kuşkulu olan kitlelere kafalarındaki modern toplum modelini nasıl kabul ettirecekleri idi. Bu açıdan da kendilerinin “...toplumsal bağların kişilere bağlanarak kurulduğu bir topluluk. [yerine], toplumsal bağların soyut ilkelerin peşinden giderek kurulduğu bir topluluk...” oluşturma çabası⁵ içine girdiklerini belirtebiliriz.

İşte Osmanlı hürriyet perverâmnın boğuşmak zorunda kaldığı bu üç önemli sorunu halletmek konusunda en ilginç ve kapsamlı girişimin 1900 yılında Tunalı Hilmi Bey tarafından yapılan bir “devlet modeli”yle dile getirildiğini görüyoruz⁶.

3) Jön Türklerin fazlasıyla etkilendiği Le Bon’da bu alandaki endişeler için bkz. Gustave Le Bon, **Ruh-ül Akvam** (Les Lois Psychologiques de l’Evolution des Peuples), Tercüme: Abdullah Cevdet, Matbaa-i İctihad, Mısır, 1907 içinde “Tarih-i Akvamda Büyük Adamların Rolü” bölümüne bakılmalıdır (s. 248-60).

4) Şerif Mardin, **Jön Türklerin Siyasî Fikirleri**, 2. Baskı, İstanbul, 1983, s. 219.

5) a.g.e., s. 16.

6) Model, Tunalı Hilmi, **Şehid Arkadaşlarımdan Doktor Yenişehirli Edhem’in, Giridli Şefik’in ve Tatar İzzet’in Ruhlarına, Mezarlarına Bir Armağandır**: Murad, Genève 1900, ss’ 43-139 arasında ve özet olarak Hilmy Tounalı, **Aux Ottomans et Amis des Ottomans Un Projet d’Organisation de la Souveraineté du Peuple en Turquie**, Imprimerie Ch. Eggiman, Genève, 1902 içinde ve

ii. Tunalı Hilmi Bey ve Modeli :

Tıbbiye'deki Jön Türklerin ikinci kuşağından olan Tunalı Hilmi Bey (1871-1928) daha okul yıllarında yurt içindeki muhalefet hareketinde görev aldı. Tıbbiye-i Sâhâne'de "Mektebliler Cemiyet-i Hafiyesi" adlı bir örgüt kurulmasında baş rolü oynadı⁷ ve 6 Ekim 1895 tarihinde Trieste yoluyla Cenevre'ye gelerek buradaki Jön Türk grubuna katıldı⁸. Bu tarihten itibaren kendisini hareketin önderlerinden biri olarak görüyoruz. Hilmi Bey bir süre Ahmed Rıza Bey ile Saray'ı oldukça tedirgin eden yayın faaliyetinde bulundu⁹ ve bunun yanı sıra "Hutbe" adını verdiği düşünce boyutu olmayan ancak halk diliyle yazılmış ve ateşli risaleler neşretti¹⁰. Bu yayınların yöneldiği kitle üzerinde önemli etkiler yarattığını görüyoruz¹¹. Daha sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin, Mısır şubesini düzenlemek görevini alan Tunalı Hilmi¹² bu vazifesinin sona ermesinden sonra Cemiyet içinde beliren ve ağırlığın yayından ziyade darbe girişimlerine verilmesini isteyen "eylemci" grubun başına geçti¹³. "Osmanlı ibtiral fırkası" adı verilen bu örgüt anarşik eğilimli beyannameler yayınladı¹⁴ ve darbe için halkı galeyana getirmeye çalıştı.

Tunalı Hilmi, **Osmanlılara Bir Armağan : Ahali Hâkimliği Bir Şart, Bir Dilek**, [Muharrem], 1320, s. 6-31 de yayınlanmıştır. Eser Osmanlı yönetimi tarafından derhal yasaklanmıştır. (Bkz. **BBA - BEO/Hariciye Gelen**, 159-5/15, no. 119314). Literatürde modele tek atıf, Şerif Mardin, **Jön Türklerin...**, s. 126 da yapılmaktadır.

- 7) Ahmed Bedevî Kuran, **İnkılâp Tarihimiz ve İttihad ve Terakki**, İstanbul, 1948, s. 98.
- 8) a.g.e., s. 90.
- 9) **BBA - BEO/Zaptiye Gelen**, 657-21/8, no. 80 ve no. 21.
- 10) Hutbeler konusunda bkz. **Akçuraoğlu Yusuf** [Toplayan], **Türk Yılı** : 1928, İstanbul - Yeni Matbaa, 1928, s. 395; Şerif Mardin, a.g.e., s. 107.
- 11) **BBA - BEO/Zaptiye Gelen**, 657-21/8, no. 21 ve "Hutbe", **Mizan**, no. 18, 3 Mayıs 1897, s. 6.
- 12) Salih Cemal'den - İshak Sükûti'ye Mısır el-Kahire, 28 Şubat 898, **Arkivi Qëndrer, Sh. i RPS te Shqipërise**, F. 19/D. 106-7/586-1975.
- 13) Ahmed Bedevî Kuran, a.g.e., s. 91-2.
- 14) a.g.e., s. 98-9. Yorumları için bkz. [Tunalı Hilmi], "Bir Hutbe", **Ezan**, no. 1, 2 Şubat 1897, s. 1. Krg. Tunalı Hilmi, **Altıncı Hutbe**, Cenevre 1315, s. 4.

“Hutbe”lerdeki benzer temaları yalnızca iki nüsha çıkartabil-
diği “Ezan” isimli gazetesinde¹⁵ de işleyen Hilmi Bey’i 1897 Ara-
lığından itibaren İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin merkez yayın or-
ganı olarak çıkmaya başlayan “Osmanlı” gazetesinin bazyazarlarm-
dan biri olarak görüyoruz. Faaliyetlerinin uyandırdığı endişeler ne-
deniyle Saray, Osmanlı gazetesi yöneticileriyle oturduğu 1898 yılı
pazarlıkları sonucunda kendisine muhalefetini sürdürmemesi şartı
ile ömür boyu aylık bağladı¹⁶. Ancak, yapılan bu sözde anlaşmaya
Jön Türkler uymayınca 1899 yılında yapılan yeni pazarlıklar sonu-
cunda kendisini Madrid Sefareti Türkçe Kâtipliği görevine tayin
ettiren¹⁷ Hilmi Bey resmî vazifesine karşılık muhalefet hareketinde-
ki rolünü devam ettirdi. Bir yandan Mısır’daki grup üzerinde tekrar
egemenlik kurmaya çalışırken¹⁸ diğer yandan Cenevre’de çıkan “İn-
tikam” ve “Tokmak” adlı gazetelerin malî yükünü üzerine aldı¹⁹.

İşte 1900 yılında bu şartlar altında yayınladığı “devlet modeli”
kendisinin düşünce alanındaki en yüksek ve en son ürünüdür. Bu
tarihten sonra Saray Hilmi Bey’in muhalefeti sürdürdüğünü fark-
edince²⁰ onu görevinden azletti²¹. Hilmi Bey ise çeşitli yayın organ-
larında düşünce boyutu hiç olmayan yazılar yazdı ve artık Jön
Türk hareketinin çok geri plânında silik bir şahsiyet olarak yaşama-
nı sürdürdü. Onun siyasal yaşamda tekrar görünmesi ilginç yasa
önerileri ile T.B.M.M çatısı altında olacaktır²².

-
- 15) Ezan’ın çıkışı için bkz. *Archives d’Etat Genève: Chancellerie*,
B. 8, s. 64.
16) **BBA - İrade - Hususi**, Rebiy’ülâhîr 316/no .24-372.
17) **Sâlnâme-i Nezaret-i Hariciye**, Matbaa-i Osmaniye, Dersaadet,
1318, s. 234.
18) Tunalı’nın bu girişimi sonrasında şubenin bölünmesi konusunda
bkz. “Hakka Taaddi”, **Hakk-ı Sarih**, Aded. 3, 9 Ağustos 1900, s. 1
ve “Şu’beden”, **Hak**, no. 22, 15 Temmuz 1900, s. 1.
19) Ahmed Bedevî Kuran, a.g.e., s. 156-7.
20) **Dışişleri Bakanlığı Hazine-i Evrak Arşivi, Tercüme - Mütenevvia**,
29/111.
21) **Sabah**, 25 Nisan 1901.
22) 1902 de Kahire’ye yerleşen Tunalı Hilmi Bey, Meşrutiyetin ilâ-
nından bir süre sonra İstanbul’a döndü. Çeşitli yerlerde kayma-
kamlık ve Muhacirin Müdiriyeti Sevkiyat-ı Hariciye’ memurlu-
ğunda çalıştı. 1919 seçimlerinde Ereğli’den meb’us oldu. Daha
sonra Ankara’ya giderek I.T.B.M.M. de görev aldı. İkinci ve Üçün-

Tunalı Hilmi Bey'in plânı başlıca iki kısımdan oluşmaktadır. "Yarın ne yapılmalı" başlığını taşıyan ve ileride tüm metni verilen kısımda padişâhın yetkilerinden, maarifin örgütlenmesine, kurulacak çeşitli temsili kurumlardan seçim sisteminin en ince ayrıntılarına kadar anlatıldığı bir "devlet modeli" yer almaktadır. Daha sonra ele alınan "Bugün ne yapılmalı" ve "Akşama Sabaha ne yapılmalı" başlığı altındaki kısımlarda ise²³ Jön Türk örgütlerinin döneme ait sorunları tartışılmakta ve başta tüm muhaliflerin katılımını sağlayacak bir kongre projesi dile getirilmektedir²⁴.

"Devlet Modeli"ni incelediğimizde ise ilk göze çarpan husus modelin son derece "hiyerarşik" ve herkesin görevine-statüsüne göre, toplum yaşamına katıldığı bir düzenin tasarlamasıdır. Bu kuşkusuz geleneksel Osmanlı düşüncesinin özelliklerine de —ve bilhassa Tıbbiyelileri fazlasıyla etkileyen— organisist düşünceye de uygun düşen bir tasarımdı.

Daha sonra plânı derinlemesine analiz ettiğimiz de, ilk temel sorununun ve çözümüne uğraştığı problemin "élite" ile topluluk arasında Le Bon'ist bir denge kurmak olduğunu görmekteyiz:

"...Milyonlarca insanın bir noktada birleşmiş fikirleri yanlış olabileceği gibi, bir kişinin fikri de doğru çıkabilir. Binaenaleyh, umuma aid zâtî ve hususî fikirler söylenmelidir ki, ferd istikbâlden ne derece hoşnud olabileceğini tahmin, halk da bilfarz yanlış olan "efkâr-ı umumiyesini" tashih edebilsin..."²⁵.

Ya da Le Bon'un ağzından söyleyecek olursak:

"...(Herbert Spencer) gibi derin bir feylesofun kalemi altında tesâdüf edildiğine hayret olunan bir fikre muhalif olarak bir cumhuru teşkil eden içtimaî **Agrérat**'da un-

cü T.B.M.M. nde Halk Fırkası Zonguldak meb'usluğu yapan Hilmi Bey, 24 Temmuz 1928 de öldü. Bu konudaki bilgiler, Akçuraoğlu Yusuf, **Türk Yılı...**, s. 395/6/n. ve Abdullah Cevdet, "Ölen Kardaşlar: Halil Muvaffak ve Tunalı Hilmi Bey Merhumlar", **İctihad**, No. 260, 15 Eylül 1928, s. 5021-2 den alınmıştır.

23) Murad..., ss. 159-195.

24) Murad..., ss. 149-156, Krş. Aliîl Fahri, **Yeni Osmanlılar Kongresi**, Taş Basma, Cenevre, 1316, passim.

25) Murad..., ss. 104-5.

surların yekûnu ve vasatîsi asla yoktur. Fakat yeni seciyelerin terkiib ve ibtidai vardır. Kimyada olduğu gibi: Bâzı unsurlar, meselâ esaslar ve hâmızlar yan yana getirilince, bu cisimler ayrı ayrı malik oldukları havass-ı kimyeviyeden başka havassa malik yeni bir cisim teşkil etmek üzere birbiriyle imtizac ederler... Mümtaz, fakat muhtelif ihtisaslar sahibi bir ricâl-i meclis tarafından ittihaz olunan umumî ehemmiyeti haiz mukarrerat, bir ahmaklar içtimainın ittihaz edeceği mukarrerata, hiss olunur derecede faik değildir. Şu kadar ki bu meclisler herkesin malik olduğu bu âlelâde evsafı filhakika tevhid edebilirler. Cumhurlar, zekâları değil kifayetsizlik Médiocrité leri (Ev-sat ve âlelâde olan kafaları) idhar ederler. Ekseriya tek-rar olunduğu vechile (Voltaire) den ziyade zekâsı olan herkes değildir. Eğer 'herkes'den cumhurlar murad olunuyorsa sübhesiz (Voltaire) herkesden ziyade zekâyâ malikdir...'²⁶.

Kendilerini Le Bon'un tarif ettiği özellikle sahip bir "élite" grubu olarak gören Hilmi Bey²⁷ sorunun çözümünü devlet modeli içinde oluşturmaya çalıştığı hiyerarşik örgütlenişte bulmaktaydı. Her grubun kendi sorunları ile uğraşan meclisler meydana getirmeleri ve daha sonra —bu özellik Tunah Hilmi tarafından belirtilmemekle birlikte— herhalde aralarından en akıllıları seçerek üst bir meclis oluşturmaları ve bunun sonucunda toplumda son karar alacak grupların böyle bir süzgeçten geçerek oluşması. Nitekim en üst meclislerde çıkabilecek teknik sorunlar incelendiğinde sözkonusu özelliğe kapalı bir biçimde atıfta bulunulduğunu görüyoruz²⁸.

26) Gustave Le Bon, *İlm-i Ruh-u İçtimai*, (Psychologie des foules), İstanbul, Âmedi Matbaası, 1924, s. 51-53.

27) Tunah Hilmi, *Evvel ve Âhir*, Genève t. y. s. 13-4. Krş. Murad..., s. 10.

28) "...Namzed intihabında ya herkes birbirine rey verirse ne olacak! Ayıb, çocuk oyuncağı değil ya ... Bahusus öyle bir mecliste bulunanlardan bu derece körlük, ve bahusus ihlâl-i aheng için kasdî münasebetsizliklere yol ve cevaz vereceklerin vücûduna ihtimâl verilemez..." Murad..., ss.145-6. Önemli bir nokta Tunah Hilmi'nin kafasındaki "élite" in, Jön Türklerin çoğunda görülen eğitilmiş-yol gösterici, kimseler olmasıdır. Yoksa Abdülhamid II dönemindeki seçkin grupları diğer arkadaşlarında olduğu gibi kendisi tarafından da yoğun eleştiri konusu yapılmak-

Modelin ikinci ağırlıklı sorununu ise sözünü ettiğimiz entegrasyon problemi oluşturmaktaydı. Bu konuda Tunalı Hilmi Bey'in yaklaşımının uzun süre Jön Türklerin izlediği "Osmanlıcılık" dan önemli farklar gösterdiği görülür. Gerçi kullanılan ifade ve terminoloji alanında benzerlik bulunmakla birlikte ulaşılmaya çalışılan amaç oldukça farklıdır. Tunalı Hilmi Bey'in yazılarında Osmanlıcılık son aşamada İmparatorluğun Türk unsurunun egemenliğini sağlayacak bir toplumsallaştırma aracından başka birşey değildir :

".....Siz (Osmanlı Hükümeti) denilen bir ev içindesiniz, hepiniz bir ev halkına benzersiniz. Eviniz —bu hükümet— yıkılma derecesine geldi. Sebebler pek çoktur : Hele bu ev içinde hır güre etmenizden... akşam sabah birbirinizin üstünde tepinmenizden fena bir sebep yoktur... Osmanlılık hiçbirinizi korkutmasın... Her yerde söyledik, yine söyleyelim. Daha söyleriz. Şimdilik sunu biliniz : Osmanlılık Türklük demek değildir. Ne kimseye zarar verir, ne bir milliyete dokunur! Böyle olunca Osmanlı olmayacak kim bu: lunur? Geliniz... hep birden Osmanlı olunuz... bu ayırlıktan gelen belâlardan kurtulunuz..."²⁹

"...Bir kerre Osmanlılık hakkında yanlış fikirler kafalardan silinmeye başladı mı, bir kerre Osmanlılığın fazileti ve ulviyeti kafalara yerleşti mi, artık herkesde bu hey'et-i içtimaiye ve siyasiye için can vermek hissiyatı uyanır, artık herkes tam Osmanlı olur, herkesde Osmanlılığa karşı olan nazar değişir, teb'a-i Osmaniyeden —kim olursa olsun— Rumdan, Sırbdan, Bulgardan— bir kişi bulunmaz ki 'Osmanlıyım' demesin. Bir kişi görülmezki Osmanlılığa, Osmanlılara dokunmak isteyen gözünü çıkarmasın..."³⁰

tadır : "...Elde Temps gazetesi, güzel güzel vak'alar birbirini ta'kib ediyor. İsmail Kemal Bey kaçmış, Murad Bey yine kaçmış, Muhtarpaşazâde ve saire de kaçmış, Muhtar Paşa bile kaçmış, isyân etmiş, bayrak açmış, üzerindeki lekeleri atmış, saçmış Avrupa yolunu tutmuş. Hoş, hoş ama, Allah vere de Beylik Paşalık etmesinler..." [Tunalı Hilmi], *Rezâlet : Beşinci Fasıl - Yiine İspanya'da, İhtanbul /?/, 1318, s. 51.*

29) [Tunalı Hilmi], *Bir Geçmişin Yâdigarı : Onuncu Hutbe, Mısır el-Kahire, 1327, s. 49-50.* Krş. Tunalı Hilmi, *İlk ve Son Gayret, Genève, t.y., s. 3-5.*

30) [Tunalı Hilmi], *Makedonya : Mâzi-Hâl - İstikbâl, Mısır, Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti Matbaası, 1316, s. 47.*

"...Bizde kıyam önyakları, Türkler olmalıdır. Her cemaat lisamndaki neşriyat ve telkinat öteki cemaatler lisasına tercüme olunmalıdır. Bir Türkün yazdığını her Osmanlı okumalıdır. Türkçe Osmanlıca demektir. Ne faide her Osmanlı bunu anlamaz. Anlamazsa anlatırılmaz mı?..."³¹.

"...Ne olursa olsun severim Türklük, Osmanlılık bence biridir. Belki de Osmanlılık Türklükten akdemdir..."³².

Modelde bu alandaki çalışmaların vardiırlılabilecek en üst düzeye vardiırlarak başta eğitim olmak üzere tüm toplumsallaştırma araçlarının ve ulusal simgelerin böyle bir amaca kullanıldığı görülmektedir :

"...Bir köyde, kasabada bulunan mekâtib-i ibtidaiye, mekâtib-i âliye gibi talebe-i muhteliteye malik olabilmek için bir bina dahilinde bulunacak: Bazı ders ve ders-hânelerden ma'ada bilhassa teneffüşhâne ve bağceter tamamıyla bir ve müşterek olacaktır. Evet, çocukluğumuzdan beri taşıdığımız şu fikrin kabûl ve tatbikinde âsâr-ı devr-i tufuliyet pek zor zâil olabildiği için ısrar ve âdeta taassub izhar etmekden bir dürlü kendimizi alamayız. Her halde cihat-ı tatbikiye düşünülüb o en kıymetli mekteb-

31) Onuncu Hutbe..., s. 3 (1315 tarihli 'giriş').

32) Tunalı Hilmi, Peşte'de Reşid Efendi İle, /Cenevre/, 1317, s. 96. Osmanlılığın bir 'milliyet' olarak tanımını için bkz. Tunalı /Hilmi/, "Edebiyat: Vatanın İstimdadı", Mizan, (Kahire), no. 180, 11 Haziran 1896, s. 2526: "Ey Osmanlı milleti/Kurtarın milliyeti". Bu tutumundan dolayı Yusuf Akçura Hilmi Bey'i ilk siyasî Türkçülerden kabul etmektedir: "...Avrupa'daki Genç Türkler, İstanbul Bey ve Paşalarından veya Bey ve Paşazâdelerinden ibaret. Hepsisi Osmanlı vahdetini esas bir umde telâkki eden meşrutiyetçi liberallerdi. Heman bir asırdan beri Avrupa'yı sarsan milliyet ve halkçılık cereyânlarını adam akıllı anlayamamış hele memâlik-i Osmaniye'de bu cereyanların hâsıl ettiği te'sirleri hakkıyla kavrayamamış kimselerdi. "Unsur" ta'birıyla reel kıymetlerini eksiltmek istedikleri "millet"lerin "ittihadına" ve bu "ittihad" sayesinde "Osmanlı milleti" nâmını verdikleri mevhum vücûdun "terakki" edeceğine, safdilâne inanıyorlardı. Tunalı Hilmi Bey bu esasî akidelerde ibtida arkadaşlarından ayrılmaz... Tunalı'nın siyasî halkçılığı ... "Türkçülüğünü" intac ettiği...". Türk yılı..., ss. 394-5.

ler ma'bed köşelerinden kaldırılmalı, bir yanda bir sarıklılı hoca, ötede bir keşiş, beride bir haham tedrisle meşgul olmalı. Sonra da : Yavrular birbirlerine karışub gülüşmeler, güleşmeler!.. İsterlerse döğüşünler, boğuşsunlar.. birbirleriyle bozuşsunlar... Yine barışirlar, sevişirler! Evlâd-ı memleket, buna alışdırılmalıdır. O ma'nevî, o umûmî ilk beşiklerde büyütilerek, hissen, fikren bir edilmeli yekvücûd ve yekdiğerine küçük yaşdan alışmış, ısınmış bir hâle getirilmelidirler..."³³.

"...Uzağa niye gidiyoruz? Bir bez parçasından ibaret bir sancak, bir bayrak nedir?. Mukaddes değil midir? Bunun bu kudsiyeti bir "hey'et-i muazzamanın âlâmet-i karar ve hareketi" olmasından ileri gelmiyor mu?..."³⁴.

Bu şekilde Tunalı Hilmi, katılma ile artma eğilimi gösterecek, etnik ayrılık problemi böyle bir toplumsallaştırma işlevi sonucunda ortadan kalkacaktı ve Bulgar, Yunanlı olmak gibi bir ayırım günümüzdeki "hemşehrilik" benzeri bir kategori haline gelecekti³⁵. Kendisinin, Meşrutiyet sonrasında da sürdürdüğü³⁶ Osmanlı ferdi yarat-

-
- 33) Murad..., ss. 98-99. Osmanlıca karşıtı olarak ele aldığı Türkçe'nin böyle bir toplumsallaşma aracı olarak ele alınışı için bkz. Tunalı [Hilmi], İsviçre **Kehberi: Kardeşlerim Fehmi, Şükrü Faik ile Gençlerimize Bir Armağandır**, Cenevre, 1903/1320, ss. 268-69. Din adamlarından bu alanda beklediği hizmet için bkz. Tunalı Hilmi, **İkinci Hutbe**, Cenevre, 1314, s. 33 vd.
- 34) Murad..., s. 63. Tunalı Hilmi'nin, aynı nedenle bir toplumsallaştırma aracı olarak gördüğü Osmanlı Sultanının, diğer Jön Türkler'i şarırtan bir şekilde Jön Türk kongresine katılmasını istemesi için bkz. Tunalı Hilmi, "Mektub-u Mahsus: İntikam Gazetesine Meslek-i İctimaî Cevabı", **İntikam**, no. 33, 18 Nisan 1901, s. 2.
- 35) "...Dikkat edelim Osmanlılar diyoruz. Hepinize söylüyoruz! Hemşehriler, siz Yahudiler, Hristiyanlar! Bu sözlere siz de kulak veriniz. Anlamayız, pek Müslümanca, işimize gelmez demeyiniz..." Tunalı Hilmi, **Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyetine Temel Atanlardan Merhum Nevşehirli Hilmet Bey'in Ruhuna, Türbesine Bir Armağandır: Dokuzuncu Hutbe**, Cenevre, 1315, s. 2-3. Krş. Tunalı Hilmi, **Gurbey Yoldaşlarım Osmanlı Kardeşlerime: Oh!, Mısır, 1327**, passim.
- 36) Bkz. Tunalı Hilmi, "İttihad: 1. Unsurlar, 2. Fırkalar", **İnkılâb**, 22 Ağustos 1325, s. 99 vd.

ma girişiminin diğer Jön Türklerdeki arzudan öte³⁷ bu sorunu çözmeye yönelik olduğu belirtilebilir³⁸.

Nihayet son bir husus olarak, Jön Türkleri fazlasıyla etkilediğine işaret ettiğimiz “değer çatışması” olayının da modelde açık bir biçimde görüldüğünü belirtmemiz gerekiyor. Zeki Paşa'nın “...Efendiler! Bize sizin ilminiz değil yalnız uğur-u hümayûnda sadakatınız matlubdur...”³⁹ diyerek toplumsal bağların kişilere bağlanarak kurulduğu bir toplumun savunusunu yaptığı Tıbbiyelilerden birinin böyle bir model yapması bu kimselerin içine düştükleri “değer uyumsuzluğu”nun⁴⁰ en güzel örneklerinden birisidir. Ve Tunalı Hilmi Bey modelinde ideallerindeki böyle bir toplumu halkın anlayabileceği bir dil ve örneklerle tasvir ederek bu alandaki dezavantajlarını kapatma cihetine gitmektedir.

iii. Devlet Modeli :

Yarm ne yapılmalı?

Bu bahisde bilâtereddüd hep bir ağızdan denmeli ki :

1 — Hükümetin bugünkü idaresine veya idaresizliğine bir nihayet verilecektir.

Bu noktada Osmanlılıktan ayrılmak sevdasında bulunanlar bile mütehattiddir. Yalnız... bilinmelidir ki: Ne yapılsa Yeni Osmanlılarla beraber bütün Osmanlılarca matlûb olan şudur :

2 — Osmanlı mülkünden hiçbir suretle bir karış yer ayırlamayacak, her Osmanlı yine Osmanlı kalacak, metbu' ve hakim olarak

37) Türk Yılı..., s. 394.

33) Makedonya..., s. 41-2. Tunalı Hilmi'nin “kendini Osmanlı kabul eden herkesin Osmanlı sayılması” şeklinde ifadelendirdiği Osmanlılık görüşüne bu açıdan benzeyen ve “kendimi Türk sayan herkesin Türk sayılması” olarak ifade edilebilecek olan Cumhuriyet türkcülüğüne bu çeşit fikirlerini uyarlaması için bkz. Tunalı Hilmi, Memiş Çavuş, Ankara, İkaz Matbaası, 1337/1923, passim.

39) Şerafeddin Mağmumî, “ifadem”, Kâmus-u Tıbbî, Mısır, Osmanlı Matbaası, 1910/1328, s. IV.

40) İfade için bkz. Şerif Mardin, a.g.e., s. 16.

Devlet-i Osmaniyeyi ve kanunlarını tanıyacak, dince, idarece, imtiyazlı bulunan cemaat ve akyamın imtiyazlarına dokunulmayacak; yalnız abaliye faidesi olmayan ve tek bir kişiye münhasır imtiyazlar kaldırılacağı gibi, bittabi ticaret ve filâhata ve ulûm-u sanayie aid şirket ve cemiyetler müstesnâ olmak şartıyla, hiçbir kavm ve cemaate müsâvat ve muvazene-i Osmaniyeyi ihlâl eder dinî, idarî hiçbir imtiyaz verilmeyecektir.

Memleketimiz için hâl-i hazır itibarıyla cumhuriyet istibdad kadar, belki daha muzirdir. Bu hatır ve hayale bile getirilmeyecek, yalnız padişahların ve sairenin eski imtiyazât-ı müstebidâneleri lağv edilerek :

3 — Meşrutiyet idare ve bunun üsl ü esası ve esas teferruatını gösterir bir "kanun-u esası" ilân edilecektir.

Bununla evvel-be-evvel hânedân-ı âl-i Osmanın hukuk-u irsiye-i salatanat ve hilâfeti tasdik olunarak :

4 — Saltanat-ı Osmaniye ve Hilâfet-i İslâmiye daima âl-i Osmana aid olacaktır.

Bazıları bu mes'ele-i hilâfeti bir başka şekle koymak, padişâh ile halifeyi ayrı yapmak cihetini düşünüyor. Bazıları da Hristiyan olmak hesabıyla, hilâfet sözü anılınca "müslüman evvel" denilecekmiş gibi ürküyor. Osmanlılıktan kaçıyor. Halbuki :

5 — Zât-ı şâhâne Osmanlılar padişâhı ve bütün Müslümanlar halife ve hamisi tamnacaktır.

Biz bunda ne bir mahzur görüyoruz, ne de korkulacak bir nokta. Bahusus halifelik hükümdarlık gibi içtimaî bir ta'bir değildir, bir ta'bir-i şer'idir. Hilâfet haiz-i imtiyaz ve muhtariyet değildir. Halife ile çoban birdir. Bu hadd, bu vahdek ve müsâvat bin üç yüz bu kadar sene evvel ta'yin edilmiştir. Bu gibi değişemez olan evamir-i diniyeye olan tecavüzât herhalde ekser kavaid-i ictimaiye ve siyasiyeye olan tecavüzâtdan daha zordur. Bu bizde böyledir. Bahusus ma'lûm olmalıdır ki: Bir halifenin, hasb-ül-beşeriye vaki' olacak tecaviizât-ı zalimânesini daire-i ihtimâle alarak bazı şurût ve hudud vaz' edemeyiz; çünkü: Halifenin bilcümle ahvâl ve umurda herkesle bir olması hiçbir imtiyaza malik bulunmaması demektir. Halbuki, hükümdar olmak itibarıyla :

6 — Rütbe ve menasib tevcihi, nişan itası, meskûkât darbı, ah-kâm-ı şer'îye ve kanuniyenin icrası; devair-i idarenin muamelâtına müteallik nizamnâmelerin —tanzimi değil— tasdik ve ilâhı, mücazat-ı kanuniyenin tahfifi veya afvı, hukuk-u padişâhî cümlesinden olacaktır.

Bunlar birer imtiyazdır ki usûl ve âdât-ı cariyeye istimaiye ve siyasiyeye riayeten verilecektir. Yoksa bu işlerde sırf şer'î düşünülüyorsa, bâzı mecalis-i istişâreye vazife edilmek lâzım gelir. Zira: İslâmiyetde hakim ve âmil usûl istişâredir. Tedrican bu gibi hakayika halkın vakıf olacağı da mülâhaza edilince —yine bazılarının dediği gibi— hilâfetin katiyyen mani'-i terakki olmadığı ve olamayacağı istidlâl olunabilir. Ya bazılarının hilâfet da'vasına ne diyeceğiz?

Buna vereceğimiz cevap kısadır :

Halife "İcma'-i ümmet"le ta'yin olunur. Osmanlı Müslümanlar tarafından bâlâdaki "5" nci bend kabûl edilerek bir kısım icma'-i ümmet husûle getirilmiş olur. Osmanlı olmayan müslümanlardan da münasibi vechile bunun tasdiki istenir. Zaten tasdik olunmuşdur. Bir daha tasdik edilir, olur gider.

İcma'-i ümmet kolaylıkla husûle gelemez ve kolaylıkla mef-suh olabilir; bunu biliyoruz. Ne çâre ki: Zamanın hikmet ve siyaseti o gibi ince şurût ve nikâtı gözetmeye ma'nidir.

Şu mes'elenin mütemmatmdan olarak bir müşkile var :

Nöbet-i saltanat ve hilâfet ne tarzda tevali edecek?

Şimdiye kadar "sülâle-i âl-i Osmandan ekber evlâda intikal" usûlü câri olmuş, lâkin bir zamandan beri "padişâh-ı sabıkin en büyük oğluna geçsin" diyenler görülmektedir.

Bizce : Madem ki ihraz-ı tac ü tahtda bir sülâleye mensubiyet esasdır; O sülâleden gelmiş olanlar da sıra ile bir hakdan... tac ü taht şeref ve zevkinden hissedâr olmalılardır. Nitekim: Eski usûl de böyledir; ve, pek âdilâne ve müsavatperverânedir.

Bir şahs ve bir sülâleye aid bu adalet ve musavatdan ziyade umumî, umumun menfaat ve selâmetini düşünmek lâzıması kaale alınca evvel-be-evvel öte taraflıların şu sözünü hatırlarız.

Padişâh olan baba, oğlunu padişahlık edebilmek üzere hazırlar, kendisinden sonra padişâh olacağım düşüne düşüne de terbiye

eder. Bu sayede Osmanlıların başında her cihetce terbiyeli akıllı ve kâmil padişâhlar bulunur.

Bahusus iş başına gen, dinç padişâhlar getirilmiş olur. Böyle diyorlar.

Bizde deriz ki: Nöbet-i saltanat ekber-i hanedâna aid olunca şehzâdelerin, hepsi sağ kalınca behemâhal padişâh olacaklarını düşünürler. Ona göre hazırlanırlar.

— Demek oluyor ki: Şehzâdeler kendi kendilerini terbiye edecekler?

Evet, hiçbir şehzâdenin terbiyesi babasından beklenmemelidir. Yoksa halimiz yine harabdır. Şehzâdeler dadı kucağından lala elinden kurtarılmalıdır. Babalarının ellerinde de bırakılmamalıdır. Tenezzül buyurulub mekteb sıraları arasına —evlâd-ı memleket ortasına— bırakılmalıdırlar. Hattâ eski devirlerde olduğu gibi, iş başlarında taşralarda me'muriyetlerde bile bulundurulmalıdır.

(Eski veraset-i saltanat usûlü "veliahdları" ihtiyar olarak tahta çıkarıyor halk onlardan istifade edemiyor) ise işte şu tavsiyenin icrası o istifadeyi te'min etdikten ma'ada "genç ve dinç" olmaktan daha faydeli olan "tecrübeli" bulunmak meziyetini de bahş ve izhar eyler, ve asıl bu sayede "kâmil" padişâhlara nail olunur. Zaten bizim de muarızlarımızın da gençlik, dinçlik noktalarını ortaya koyması bir zemin-i mutlakiyete müstenid değildir;

Zira: Her iki halde de tahta berdüzüye gençlerin ve berdüzüye ihtiyarların çıkması muhtemeldir, bu ihtimal, ihtiyarlık cihetince bizim tarafda daha ziyade kesir-ül-vuku' ise "daha iyi ya" der beyan-ı memnuniyet eyleriz. Çünkü tebeddül-ü saltanatın sık sık vuku'una, bilhassa epeyce zaman sonraya kadar muhtac bulunacağız. Yirmi bu kadar seneden beri, tabiatıyla olsun bir tebeddül-ü saltanat adem-i vuku'unun bize râh-ı ademi gösterdiğini tahattur ediverelim!...

Bu noktada gürültüler, tehlikeler görenlere sorarız ki: Padişâh oğullarından en büyüğünü bir başka nazarla terbiye edecek.. deği mi? Ey, ya bu babasının sağlığında dünyada göçüverirse ne olacak?.. Ondan sonra büyük olanı mı terbiyeye başlayacak?

Ya bu da, ya bundan sonra gelenler de ölürsa ya hele padişâhın zaten nesli kesilmiş veya kesilir ise ne yapılacak?.. O padişâhın büyük kardeşi veya bizim usûl veçhile ekber-i aile mi tahta çıkarılacak?

Bu düşüncelere mahal verilerek baş sıkılınca bizim yola gelineceğine yekden bunun tercihi evlâ değildir. Veliahdın vefatı halinde kendi büyük oğlunun veliahd ve padişâh olmasını ise büsbütün mantıksız görürüz. Başına tac geçirmemiş bir adamın evlâdını varis-i saltanat yapmak hangi mantığa uyar. Ötede bu birinciler varken hangi insafa sığar?

İtirazat bir de padişâhlardan hizmet ummak esasına müstenid bulunuyor.

Hayır, hizmeti biz en ziyade vükelâdan, etraf-ı şâhânedan beklemeliyiz. Nitekim bu günkü vükelâ ve etrafı iyi olsa idi o bu günkü canavar da bu derece fenalık edemezdi. Aksini ele alalım: Bu canavar iyi olsa idi bunca fenalar arasında nihayet yine bozulur bu günküne yakın bir hale gelirdi.

Hülâsa: Muntazır-ı hizmet, inzar-ı ümid ricâl ve ekâbir-i devlete ma'tuf olmalıdır. Binaenaleyh, şehzâdegânın terbiyeleri yarı bir fenalık edememeleri fikriyle değil halka gelişi güzel bir tarzda hizmet ve iyilik edebilmeleri arzu ve isti'dadının kendilerinde bulunması maksadıyla istenmelidir. Bir çocuğunun devlet ve memlekete müstakbelen yâr oldukda bulunabilmesi maksadıyla nasıl isteniyorsa şehzâdegânın da terbiyesi aynı maksadla tefekkür ve iltizam olunmalıdır.

Bir de babadan evlâda geçince: Şehzâdelerin yine kafes içinde bırakılmaları lâzım gelir. Zira: Padişâh olmayacakların daha çok zaman zail olmayacak olan, haval-i ma'nevîyeleri sevkiyle, dönme dolaşa pek muzir entrikalar çevirecekleri şüphesiz gibidir. Buna mukabil! Padişâhlık nöbetinin kendisine pek çok zaman sonra geleceğini düşünerek, henüz derebeylikden nişan veren mülkümüzün bir köşesine tahassunla "bu günkü tavuk yarınki kazdan iyidir" diyeceklerin vücûduna ihtimâl verilirse bu ihtimalin hissen, menfaatten pek zayıf olduğunu söyleriz; ve "beşeriyetin bilcümle temâyülâtım" nazar-ı mülahâzaya alarak şehzâdegânın hiçbir vazife ifası ve tecrübê icrası ile mükellef olmamaları fikr ve tedbirini tahattur ettiğimiz halde kat'iyen reddederek muvakkat vazaif-i teftişiyelerle tazviz edilmelerini münasib ve mahzurdan beri görürüz.

"Münakaşaya ne hacet pederden ekber evlâda intikal usûlünü bütün dünya kabul" etmiş ise bizim o dünyaya ta'biyetimiz iktiza etmez a.. Bizim dünyamız bize mahsusdür. Bizim dünya başkadır. Türkiye âlemi başka bir âlemdir. Her halde:

7 — Veraset-i saltanat ve hilâfet şülâle-i âl-i Osmandan en bü-yüğe geçmek usûlünde olacaktır.

Aksi takdirde evvel-be-evvel kafese ihtiyac messeder ki: Zaten bir hakk-ı tabiinın tanınmaması cür'eti var. Bir de hakk-ı serbestiye âdeta gaadarâne tecavüze meydan verilmiş olur.

8 — Sülâle-i âl-i Osmanın emvâl ve emlâk-i zâtiye ve mâdâm-al hayât tahsisat-ı maliyelerinden ma'ada hukuk-u hürriyetleri de te-kâfül-ü umumî tahtında olacaktır.

Fakat her halde her Osmanlı gibi bilcümle kavanin-i devlet karşısında icab edince mes'ul tutulacaklardır. Bu babda bir müstes-nâ var ki o da padişâhdır; Evet:

9 — Nefs-i hümayûn mukaddes, taarruzdan masun ve gayr-ı mes'ul olacaktır.

İşte bir mes'ele ki: Bütün dünyada kabûl olunmuştur.

"Dünya kabûl etmiş, niçün etmeyelim?" sözü, suali kör.. düşünemez, göremez ve mukallid olanlar ağızına yakışır. Bunu bilâmu-cib söyleyenler, şu icab eden noktada neye tahattur etmiyorlar;.. kimi feylesof şöhretlilerde, felsefe-i ictimaiye ve siyesyeye cahil bulduklarından itiraz ve sözde bir fikr-i dekik-i feylesofâne beyân etmiş sayılmak emel-i hamıyla "yalnız padişâhın değil herkesin nefsi mukaddesdir" gibi mubakemata girişerek, ma'teessüf şu bahs-i mukaddesiyetdeki nükteye yabancı kalub gidiyorlar.

— Demek ki padişâh hakikaten "mukaddes, taarruzdan masun ve gayr-ı mes'ul" tanınmaya şâyestedir?

Evet, her hükümdar hey'et-i mecmuası itibarıyla mukaddes, taarruzdan masun ve gayr-ı mes'ul olan devlet ve milletlerden, yahud ahalî ve hükümetlerden mensub olduğunun vekili veya bu iki şahs-ı ma'nevinin küçülmüşüdür. Binaenaleyh, vekil asil demek ise, hükümdarlar da müvekilleri gibi tutulmak lâzım gelir.

Uzağa niye gidiyoruz? Bir bez parçasından ibaret bir sancak, bir bayrak nedir?.. Mukaddes değil midir? Bunun bu kudsiyeti bir "hey'et-i muazzamanın âlâmet-i karar ve hareketi" olmasından ileri gelmiyor mu? Diyelim ki: Ne demek istediğimiz anlaşıldı. Fakat mes'ele nikat-ı nazariye-i siyasiye ve ictimaiyece şayân-ı kabûl ise de acaba dünyada, şer'en böyle midir?

Hayır.. Padişâhın adem-i mes'uliyetinde, bilfarz bir kimseyi kanunen, şer'en, mücazâtı müstelzim bir suretde öldürebilmesi selâhiyeti bile var. Halbuki: Kaziye-i kısas-ı şer'iden kimse müstesnâ değildir. O halde padişâh eliyle' maktul olanın varisleri, murad ederlerse padişâhı mes'uliyet altına aldirabilecekler.. Öyle ise -4,5 ve 6. maddeler ve mülâhazatı üzerine düşünceli bulunanların nazar-ı dikkatlerini celb ile deriz ki:- Padişâh, daha doğrusu: Halife şer'en gayr-ı mes'ul addedilemez. Şu noktada şer'i şerifin vüs'at-ı hürriye ve külliyet-i vasıası bir kat daha zahir oluyor.

Bir garib nokta göze ilişiyor ki o da şudur:

Şeriat da -velev ki samedâni olsun- her halde bir cümle-i kanenin-i ictimaiyedir; nasıl oluyor da bildiğimiz kavsid-i ictimaiye ile muvafakatda bulunmuyor?..

Bulunmayabilir a.. Çünkü: o daha vasi' daha metin bir zemine müstenid ve mevzu'dur.

— Öyle isi bu maddeyi ona tatbik edelim. Hayır.. Edemeyiz. Çünkü: Bu noktada dünya buna değil birbirine uymaktadır. Bunu gören padişâhlarımız da "has-el-beşeriye" (Hükümdarlar hep mukaddes ve gayr-ı mes'ul, ben de böyle olmazsam onlara nazaran bir eksikliğim olur) diyecekleri ve işi uzatabilecekleri için hırılıya, sıztılıya meydan vermeyiz. Yarın icab edince o kısas yahut mesağ-ı şer'îye istinad ve bazı te'vilât ve tehyicât-ı ictimaiyeye tabiyet ederek görölmesi icab etmiş bir işi beceriveririz.

— Ya yakayı ele verirse,

— Darağacı hazırdr. Ona hiç şüphe edilmesin, ve hiç şüphe edilmemelidir ki: Bu revabıt-ı ictimaiyeyi muhafaza ve ahkâm-ı kanuniyeye riayet mecburiyetini idame eder hikmet ve siyasetdir. Bu gün her halde makûl, makbûl, ve elzemdir. Aksi takdirde aheng-i ictimai' ve siyasi muhafaza olunamaz (?)!.. Öyle ise bizim için de ölü-

mü göze aldirmek, yahud "minarenin kılıfını hazırlamak" hikmet ve siyasetinden istiânedede bulunmak lâzımdır.

Ey.. işi biralara dökmeksizin şu mes'elenin bir hah süresi yok mu?.. Bu gayr-ı mes'uliyetde bir koca halkın da öldürülebilmesi selâhiyet ve arzusu mündemic görünüyor. Nitekim: Bu gün öyle oluyor.

Bir çâre.. İşte: Padişâh bilvasıta sırf kendi fikr ü ameliyle dünyayı yaksa, kavursa yine gayr-ı mes'uldür. Fakat.. Bir kerre en küçük bir seyyeyi bile icra için birine müracaat etdi mi, biri ona vasıta oldu mu ip ucu elimize geçmiş demektir; Binaenaleyh:

10 — Padişâh bir sadr-ıâzâm ta'yin ederek mühr-ü vekâleti buna verecektir.

Zaten böyle yapılageldiği gibi bu usûlü tanımayacak, yahud lağv edecek bir padişâh da tasavvur olunamaz. Bundan sonra: Sadr-ıâzâm başvekil olduğuna ve vükelâ-yı saire ile bilhassa kendisi iş göreceğine binaen fikr ü mesleğince münasib rical-i devlet başında bulunması lâzım geleceğinden:

11 — Vükelâ-yı devlet, sadr-ıâzâmın intihab ve muvafakıyla, zât-ı şâhâne tarafından nasb ve ta'yin olunacaklardır.

İsterse sadr-ıâzâm fikirsizlik, mesleksizlik etsin, padişâhın istediğini kabûl etmesin, bunda beis yokdur, zira evvel-be-evvel:

12 — Nizamat-ı devletin ve evamir ve iradat-ı şâhânenin kâffesi sadr-ıâzâm imzasıyla neşr ü ilân edilecek ve şu vechile imzası altında bulunan, kanun-u esasî ve kavanin-i saire ahkâmına muhalif tebligatın kâffesinden sadr-ıâzâm mes'ul tutulacaktır.

Şu esasî ta'mim için denilmek iktiza eder ki:

13 — Hukuk-u Osmaniyeyi ve kanun-u esasî ahkâmını cârih, gerek şahsa ve gerek eşhâs ve umuma taallûk etmiş bilcümle ef'al ve harekât-ı şâhânededen vesait-i icraiye mes'ul olacaktır.

Binaenaleyh kanun-u esasî veya buna muvafık olarak tertib ve neşr olunmuş kavanin-i mahsusa ile zât-ı şâhâneye verilmiş selâhiyetler haricinde -ki efkâr ve âmâl-i seniyeeyi icraya, kendine güvenen varsın vasıta olsun sonunu görür!..

14 — Umûr-ı muazzama-i devlet hey'et-i vükelâca bilistişâre tesviye edilecek, ma'mafih her nazır, mes'uliyet kendi şahs ve nezaretine aid olmak şartıyla, nezareti umurunu müstakilen idare edecekdir.

Bittabi :

15 — Hey'et-i vükelâca icrası karargir olmuş umur ve muamelât-ı umumiyeden hey'et-i mükelâ mes'ul tutulacaktır.

Vükelânın azl ve tebdili:

16 — Zât-ı şâhâne azl ve tebdil edilebilecektir.

Fakat :

17 — Sadr-iâzâmın gayrı vükelâdan birinin tebdili: Ya zât-ı şâhâne tarafından lâkin keyfiyet o nazırın haric tutulacağı bir meclis-i vükelâyâ sadr-iâzâm vasıtasıyla tebliğ edilecek ve muvafakat vaki' olursa hükm-ü irade-e seniye nâfiz olacak, yahud sadr-iâzâm birinin lüzûm-u azlini, azline gidilenin bulunmayacağı bir meclis-i vükelâyâ tasdik etdirib, hükm-ü kararı buyuruldu-i seniye istihsâl etmek şartıyla icra edilecektir.

Bu maddeden bir netice çıkar ki o da şudur:

18 — Sadr-iâzâmın gayrı vükelâdan biri hey'et-i vükelâca tasdik olunmamış kendine aid azl ve tebdil iradelerine tabiyetle makamından çekilirse kendisi ve buna karşı heyet-i vükelâ sukut ederse kâffesi mes'uliyet altında kalacaktır.

İstifa mes'elesi de âdeta bu esasta olub:

19 — Vükelâdan biri, her neden dolayı olursa olsun, istifa ci-hetine gidince, istifanâmesini doğrudan doğruya sadr-iâzâmâ verecek; sadr-iâzâm da keyfiyeti o nazırın bulunmayacağı bir meclis-i vükelâyâ arz ile kabûl kararı verildiği takdirde muvafakat-ı şâhâneyi de istihsâl etmek şartıyla istifanâmeyi kabul edecektir.

Bu noktalarda iltizam etmediğimiz, vükelâyı birbirine himayet ve sıyanet etdirerek sarayı tecavüz ve tehdidine karşı metin ve bîfütûr bırakmaktır.

20 — Vükelânın kısm-ı âzâmı istifaya kalkıştığı takdirde hiç bir şart tasdik ve kabûl bulunmayacaktır:

Azl ve tebdil esbabı umumdan gizli tutulmayacaktır:

21 — Vükelâdan biri azl olununca esbab-ı azl ilân ve ma'zul taht-ı muhakemeye alınarak suret ve netice-i mahkeme neşr olunacaktır.

Burada gerek vükelânın, gerek memurin-i sairenin suret-i muhakemelerini tedkik ve ta'yin elzemdir:

Mehakim-i adliye ve nizamiye varken Şûra-yı Devlet'de ayrıca mahkemeler bulundurmaya acaba ihtiyaç var mıdır? Acaba icabında hususî, ezcümle (Divan-ı âli gibi) mehakim teşkili cihetine neden gidilmiş?

Evet. (Divan-ı âli)ye ihtiyaç massedebilir. Fakat, mehakim-i saireye lüzûm yokdur. Bahusus memurin muhakemeleri -tamamıyla- âleni olmalıdır. Ahali memurların ne gibi entrikalar çevirdiklerini bilmeli öğrenmeli! Elhasıl:

22 — Memurine aid mesail-i ittihamiye devair veya hey-at-ı mahsusasınca tahkikat ve istintakat evveliyeye icra edildikten sonra mehakim-i umumiyyeye havale olunacaktır.

Yoksa hem seyyiat-ı hükümet gizli kalır, hem de bir müsavatsızlık edilmiş olur. Halbuki:

23 — Devlet-i Osmaniye tabiyetinde bulunanların hepsi (Osmanlı) diye anılacak:

Her Osmanlı hürriyet-i şahsiyeye malik olacak ve bundan, ancak, nizam ve kanunun ta'yin ettiği ahvalde ahkâm-ı kanuniye derecesinde mahrum tutulabilecektir.

O halde:

24 — Her Osmanlı kavanin-i devlete riayet ve memurin icra ve tebliğe itaat mecburiyetinde olacaktır.

Fakat :

25 — Hiç bir Osmanlı nizam ve kanunun müseade ettiği ahvalden dolayı ta'kib ve ceraim ve cinayât-ı meşhuda gibi vukuatın huduşuna sebebiyet verdiği zaman ve gün müstesnâ olmak şartıyla, zabıta veya adliyece bir emirnâmeyi hâmil olmayan ve bunu kendisine irae etmeyen hiçbir kimse tarafından tevkif edilemeyecektir.

Şu kadar ki: Ansızın tevkif edilenlerin müzekereleri nihayet on iki saat zarfında çıkacak ve mevkufun mahalle veya köyünde mahall-ı mahsusuna bir sureti asılacaktır.

Bundan ma'ada yine:

26 — Zabita ve adliyece müştereken ısdar veya birininki diğeri tarafından tasdik olunmuş müzekkere ve emirnâmeler ahkâmı müstesnâ tutulmak şartıyla her Osmanlının meskeni emval ve emlâki ve postalandaki vedia ve esrarı taarruzdan, suret-i kat'iyede masun olacaktır.

Bahusus :

27 — Hiçbir Osmanlı bilâmuhakeme ve âleni ve umumî olmayan muhakemeden çıkma hiçbir hükme, hiçbir hükümnâmeye tevfikân nefy edilemeyecektir.

Tabii bu gibi hükümnâmeler ahkâmını icra edenler, kanun-u esasi ve kavanin-i saire-i devlete karşı isyan etmiş sayılacaklar ve mücazat edileceklerdir. İsterlerse (Falan memur-u âliye veya padişâha riayet etdik) desinler!.. Hülâsa:

28 — Her Osmanlı hukuk-u serbestice, fakat muayyen kanunlar ahkâmına göre müsavî ve ahvâl-i diniye ve mezhebiyeden ma'ada memleketin bilcümle hukuk ve vezaifinden de her hak ve vazife esas ve teferruatıyla kendi mevcudiyet-i maddiye ve ma'neviyesi arasındaki nisbete göre hissedâr olacaktır.

Ezcümle :

29 — Her Osmanlı haiz olabildiği şurût-u lâzımiyeye göre devletin her makam ve memuriyetini ihraz edebilecektir.

Şu müsâvat bahşı pek mühim olup iyice ta'mim edilmeli ve her halde karar verilmelidir ki:

30 — İstanbul payitaht olarak kalacak ise de ahalisi taşralılar gibi bütün tekâlif-i miriye ile mükellef olacak ve asker de verecektir.

Söz askerliğe intikâl edince son derecede mühim ve halli elzem bir mes'ele tahaddüs eyler ki: Ona müteallik fikrimiz şudur :

31 — Kanun-u Esasının ilânından nihayet beş sene sonra, müslim teb'a-i Osmaniyeden alındığı gibi, gayr-ı müslim teb'adan da asker alacaktır.

Yoksa müslüman ve bunun içinde Türk unsurunu diriltmek değil a, idame ve muhafaza bile mümkün olamaz.

32 — İşkence ve eziyet suret-i katiyyede memnu' olacağı gibi müsadere angarya ve cerime de memnu' olacaktır.

Binaenaleyh :

33 — Nizam ile ta'yin olunmamış vergi, harac veya iane hiçbir kimseden istenemeyecek ve hiçbir kanuna istinaden habs ve taziyik ile de ahnamıyacaktır.

Vergi bahsinde en mühim cihet tevziat ve tahsilâtdır; usûl ve nizam-ı hususiye tabi' tutulması lâzım gelir.

Binaenaleyh :

34 — Vergi usûl-ü tevzi' ve tahsili memalik ve ahalisinin hal-i tabiatına göre tanzim edilecek mahallî ve hususî kanunlar ile ta'yin olunacaktır.

Burada daha bazı imtiyaz veya müsamahaların vücûdu hissolunuyor. Bunlara meydan verilmemeli :

35 — Vakıf, mirî ve âl-i Osman emvâl ve arazi ve emlâki, ahalininkiler gibi aynı rüsûm ve tekâlif-i devlete tabi' tutulacaktır. Bahusus :

36 — Zatî olmayan emlâk ve araziye kim olursa olsun vakfedemeyecektir.

Vergi bahsini kolay kolay geçemeyeceğiz: Pek mühim, pek derin: Hele (temettu' vergisi) ta'bir olmak itibariyle ne derece vasi' ise tevzi'i, bilhassa efrad-ı memlekete teşmil cihetince de o kadar mahdud bir daire dahiline alınmış, bahusus bu daire pek adalet-şikenâne taksim edilmiştir; meselâ -çok gördük- ötede bir zavallı günde kırk para kazanırsa kendini bahtiyar addediyor, halbuki: Bir ydhk temettu' -o da münşifâne!- bir gurus addediliyor. Boynuna bir elli gurusluk lânet veya temettü' vergisi halkası takılıyor! Beride: Binlerce, yüz binlerce altun temettü' edenler bulunuyor. Bunları sarf edecek yer bulamıyor. Halbuki bunların şu muztar kalışlarına

merhamet edilmiyor!!.. Elli liralık bir koçan bile -sadaka-i resmiye suretiyle olsun- önlerine konulmuyor!. Konulunca ise vermiyorlar; vermeyince de hiçbir tazyik ve mücazât-ı kanuniye uğratılmıyorlar. Binaenaleyh evvelâ:

37 — Tahsilât memurlarına, vasıta-i icraiye olacak memurini sairenin itaatini te'min eder şiddetli bir kanun yapılacak ve bir mahalde vergi tahsiline en ziyade ve terakki verenlerden başlamak ve bunların sülsüne vergileri te'diye etdirilmedikçe hiçbir kimseden, vevle ki nizamı olsun, hiçbir vechile hiçbir vergi tahsil olunmamak usûlü vaz'olunacaktır.

Saniyen :

38 — Temettü' vergisi memur-ini mülkiye ve askeriye de dahil olduğu halde bütün Osmanlılara teşmîl edilecektir.

Bu; Avrupa'nın "irad vergisi" olub bizde şimdiden mevki'-i icraya konulmalıdır. Konulmaz ise müstakbelen sıkıntı çekilir, tatbik edilemez. Çünkü bugün meselâ tabib, avukat ve esnaf gibi "esnaf-ı fikriye" ve erbâb-ı sanayi'-i nefise ve "dekike" pek azdır. Binaenaleyh tatbik kolay ve bahusus kabûl edilmezse haksızlık edilmiş olur.

Birinci fıkradaki "en ziyade vergi" t'barine bir hadd vermek zor olmadığı ve nizâm-ı devletin eshab-ı nüfuz üzerinde de icrasıyla müsavât ve adalet icra edilmiş olacağı için o fıkranın da kabûlü elzemdir. Bu babda tahsilâtın sekteye uğraması muhakkak ise tahsildarların da arkalarında kendilerini mes'ul tutacak âmirler, önlerinde emirlerini icraya mecbur memurlar var. Her üç cihet vazifesini bilsin, ona göre davransın.

Evet, bunlar makbûl değilse müsavât ve adalete dokunan bu gibi müsamahaların mahvı çâreleri düşünölmelidir. Hele bazı kayıtd-ü nizamıye var ki: Tamamıyla mani'-i terakki'dir; bunlar kaldırılmalıdır.

39 — Ahali, kanun-u mahsusunda muayyen esas ve şeriata tevfikân, me'zuniyet istihsâl etmeksizin, fakat evvel-be-evvel hükümete ihbarnâme göndererek, ticaret, san'at ve filâhat şirketleri yapabilecek, istediği yerde meclisler kurabilecek, konferanslar verebilecek, hitabet edecek, fikrini açıktan açığa söyleyebilecek ve hiçbir kimse hükümete karşı, fakat kanun-u esasî ahkâmını cerh ve teca-

vüz etmemek şartıyla, maddeten ve fiilen gayr-ı müsbet ne gibi mülâhazat ve telkinâtda bulunursa bulunsun tevkif ve mücazât edilmiyecektir.

Bu gibi noktalarda tâziyâne-i teşvik ve terakki olmaları itibarıyla elzemiyet-i serbestileri, fakat cehalet ve kesret-i mesâil gibi ahvâlden dolayı bir hadd-ı nizâmî önünde bulundurulmaları icab eden matbuat bahsine gelince :

40 — Matbuat serbest ve hükûmet ve ahalinin müdahâlâtmdan masun olacaktır.

Buna bir hadd gösterelim :

41 — Ceraid-i yevmiye ve muvakkate te'sis ve neşri, mikdarı üçe münkasım te'minat-ı nakdiyeden ta'yin olunanın i'tâsı şartıyla derakab istihsâl olunabilir, bir me'zuniyetnâmenin elde bulunmasına mütevakkıf olacaktır.

Mikdar-ı te'menit-kıt'a, sahife, adet ve fiyat itibarıyla taksim edilecektir.

42 — Nizâm-ı mahsusunda mufassal ve müserrah suretde ta'dad ve ta'rif olunmak üzere sırf ulûm-u tabiiye ve riyaziyeden -edebiyat yok- kavaid-i diniye ve lisaniyeden bâhis âsârın gayrı her ne olursa olsun, tab' edildikten sonra, fakat neşr olunmazdan evvel, icab eden yerlerde bulundurulacak, birer memur-u mahsusâ gösterilecek, eserin tayin edilecek vahid-i kıyası hacmindeki her kısmı (12) saat zarfından sahibine iade edilmek şartıyla me'zuniyet istihsâl olunacak, olunmadığı ve sahib-i êsêr ısrar ettiği takdirde memur bedeli mukabili te'minat iraesiyile eserin matbu' nüshalarını talep ve ahz ve mes'eleyi cihet-i adliyyeye havale edecek; adliyyeye üç gün zarfında mahkeme icra ulonmak şartıyla, sahib-i eser haksız çıkarılırsa, mahkeme mesarifinden ma'da, gösterilmiş olan te'minatın iki mislini te'diyeye mecbur olacak, aksi halde te'minat akçe-siyile beraber eserinin nüsh-i matbuası kendine verilecek ve hükümetin şu zararı memur-u hahsusâ tazmin etdirilecektir.

Hülâsa: Matbuat suret-i sathiyede hususî müfettişlere ve esasen mehakime tabi, tutulacak demektir.

Matbuat kadar mühim olan maarif meselesinde :

43 — Mekâtib ve usûl-ü tedris müstakil ve gayr-ı mustakil kısımlara ayrılacaktır. Mekâtib-i müstakile hükümetin taht-ı nezaret ve idaresinde ve ta'yin ettiği programa tabi' olacaktır, bunlar bütün Osmanlılara açık bulundurulacaktır. Her Osmanlı evlâdı -bit-tabî şerait-i lâzımayı haiz olmak şartıyla- arzu ettiği her mektebe dahil olabilecektir.

Fakat :

44 — Bâlâdaki bendin, zabıt çıkılır mektebler için, gayr-i müslim Osmanlılara şûmûlü ancak on sene sonra olabilecektir.

Şuna mukabil gayr-i müslim Osmanlılardan on sene zarfında alacak maarif vergisi müslim Osmanlılardan alınan vergiden bir derece az olacaktır.

Şu mülâhazacıktan müstebân oluyor ki: Her Osmanlı bir miktar maarif vergisi verecek, binaenaleyh hükümet bütün Osmanlıların dahil olabileceği mektebler bulundurmaya ve idarelerini taahhüd etmeğe mecbur olacaktır. Bilmukabil hiçbir unsur-u Osmanî maarif vergisi verdiğiine istinaden kendine mahsus mekteblerin küâdını ve hükümetce idarelerinin te'minini talep edemeyecektir. Bu babda ancak şu müseadeye mazhar olacaktır:

45 — Bilâşart-ı şahsî her Osmanlı istihsâline mecbur olmaksızın, fakat evvelbe-evvel hükümete ihbarâtda bulunmak şartıyla, mahall-i mahsusunda ve önünde üç kişiden fazla bulunmamak üzere, hususî ve hususî ve bilâkayd-ı aded, umumî dershâne ve mektebler açmaya selâhiyetdâr olacaktır ki: Bunlar tedrisat ve mekâtib-i müstakileden olup sûret-i idare ve programlarına hükümet katiyyen müdahale edemeyecek, şu kadar ki :

Talebe-i müdavime aded-i mevcudunun onda biri nisbetinde, gerek talebe, gerek ebeveyn tarafından ayrı ayrı veya müctemian şikâyet edildikde hükümet lâzım gelen tahkikat ve müdahâlâtı icra hakkım haiz olacak ve icab ederse, adliyeden yirmi dört saat zarfında ilâmını ahz ve mekteb veya dershâne sahibine tebliğ ve kapusu üzerine ta'lik etmek şartıyla muvakkaten hakk-ı sedde malik sayılacak ve mahkeme-i lâzıma, adliyece nihayet üç gün zarfında icra olunacaktır.

Bir de :

46 — Müstakil mekâtib açmak ve tedrisatda bulunmak serbes-ti-i bilâkaydı umum Osmanlıların kabûl edilmesi, bundan talebe-i müdavimenin, lâakal onda bir nisbetinde muhtelit bulunması şartıyla mahdud olub, aksi takdirde me'zuniyet-i resmiye istihsâli mecburî ve hükümetin hakk-ı duhûl ve müdahâlâtı daima mevcud olacaktır.

En mühim bir mesele olmak itibarıyla:

47 — Tahsil-i ibtidaî meccanen ve şiddetle mecburî olacak, her Osmanlı -kız olsun oğlan olsun- evlâdını altı yaşından on bir -kızları on- yaşma kadar mektebe gönderecektir.

Bu mecburiyetin tanıtılabilmesi için şiddetli bir kanun yapılacaktır. Düstûrlarda görülen ve vaktiyle yapılmış olan kanunda evlâd veya ebeveynin ma'zeretleri bahsinde babanın fakr ü sefalet sebebiyle evlâdını mektebe göndermeyüb yanında işletmesi"de vardır ki; Bu pek çirkin ve umum için bir şeyndir. Evlâdını bilâ ma'zeret-i meşrua mektebe göndermeyenlerden alacak ceza-yı nakdiler, çocuğunun kazancı mukabili olmak üzere, fakir ebeveyne verilmek usûlü kabûl olursa acaba münasib ve hoş olur mu?

Bir de yine nizâmat-ı mahsusasmda "muhtelit olan kariye ve mahallelerde İslâm mektebi başka ve etfâl-i gayr-i müslime mektebi başka olacaktır" deniliyorsa da:

48 — Bir köyde, kasabada bulunan mekâtib-i ibtidaiye, mekâtib-i âliye gibi talebe-i muhteliteye malik olabilmek için bir bina dahilinde bulunacak: Bazı ders ve dershânelerden ma'ada bilhassa teneffüşhâne ve bağçeler tamamıyla bir ve müşterek olacaktır.

Evet, çocukluğumuzdan beri taşıdığımız şu fikrin kabûl ve tatbikinde âsâr-ı devr-i tufuliyet pek zor zâil olabildiği için, ısrar ve âdeta taassub izhar etmekden bir dürlü kendimizi alamayız. Her halde, cihat-ı tatbikiye düşünülüb, o en kıymetli, mektebler ma'bet köşelerinden kaldırılmalı, bir yanda bir sarıklı hoca, ötede bir keşiş beride bir haham tadrise meşgul olmalı. Sonra da: Yavrular birbirlerine karışub gülüşmeliler, güleşmeliler!.. İsterlerse döğüşsünler, boğuşsunlar.. birbirleriyle bozuşsunlar.. Yine barışrlar, sevişirler!

Evlâd-ı memleket, buna alışdırılmalıdır. O ma'nevi, o umumî ilk beşiklerde büyütülerek, hissen, fikren, bir edilmeli yekvücûd ve yekdiglerine küçük yaşdan alışmış, ısınmış bir hâle getirilmelidirler.

Bunda hiçbir kısım Osmanlının diyanet ve kavmiyetine dokunur bir nokta yoktur :

49 — Gayr-ı müstakil mekâtib-i ibtidaiyede lisan-ı tedris mekân ve müdavimlerin mensub olduğu cemaate mahsus lisan itibarıyla olacak, ve türkçe okunmayan yerlerde lisan-ı türkî tedrisi ihtiyar-ı ahaliye bırakılacaktır.

Hattâ:

50 — Meclis-i mahsusasmca sülsân-ı eksereyet-i ârâ ile karar verildiği takdirde gayr-ı müstakil mekâtib-i rüşdiyede de ya her ders, yahud münasib görülen dersler arzu edilen lisan ile tedris olunabileceklerdir.

Şu kadar ki :

51 — Lisan-ı tedris türkçe olmayan mekâtib-i rüşdiyenin her sınıfında bir lisan-ı türkî dersi bulunacaktır.

Yalnız :

52 — Mekâtib-i rüşdiye fevkindeki gayr-ı müstakil mekâtib-i âliyede her ders türkçe tedris olunacaktır.

Zira :

53 — Devlet-i Osmaniyenin lisan-ı resmisi türkçe olacaktır.

Binaenaleyh :

54 — Her memur türkçe söyler ve memuriyetine göre, okur yazar olacaktır. Devair-i hükümetin kâffesinde muamelât türkçe olarak cereyan edecektir.

Fakat :

55 — Mahkemede, muhakemât müddei ve müdee-i aleyhin mütehidin ve her halde nüfus-u mahallinin beşde dördü tarafından kullanılan lisan olmak şartıyla, intihab ve talep edecekleri lisan üzere cereyan eyleyecektir.

Bunlardan bir netice çıkıyor ki:

56 — Her Osmanlı diyanet ve kavmiyetini, lisanını taarruzdan masun görecekdir.

Din bahsini ikmâl edelim :

57 — Devlet-i Osmaniyenin dini din-i islâmdır. Ma'mafih hükümetce-ma'ruf -daha iyisi- tanınmış bilcümle edyanın serbesti-i icrası ve cemaat-ı muhtelifeye verilmiş imtiyazât-ı mezhebiyenin kemâkân cereyanı tasdik olunacaktır.

Bu böyle olduğu gibi, elbette :

58 — Hükümetce resmen tanınmamış edyân, mezahib ve meslek-i âyini alenen icra edilmeyecek, binaenaleyh bu cihetlere aid neşriyat da tamamıyla memnu olacaktır.

"Kendi kendine gelin güvey oluyor denilmesin"

*
**

Milyonlarca insanın bir noktada birleşmiş fikirleri yanlış olabileceği gibi bir kişinin de fikri doğru çıkabilir. Binaenaleyh umuma nid zâtî ve hususî fikirler söylenmelidir ki ferd istikbalden ne derece hoşnud olabileceğini tahmin, halk da bilfarz yanlış olan "efkâr-ı umumiyesini" tasrih edebilsin. Bu sayede müstaid ve düşüncü olanlar da efkâr ü mülâazalarım tevessü" ederler.

Bugün hülâsa-i murad emelimizi "selâmet-i halk" ve bunun te'minini "millet meclisi" ta'birleriyle beyan eder kalırsak yarın da o mecliste donar kalırız. (Rica ederim bu sözden ma'nalar çıkarılmasın Hamdolsun gözlerim istikbâl-i şahsiye dikilmiş değildir. Cür'etim belki çokdur Fakat hadd-i nâşinâşlğım -yokdur diyemezsem bilepek azdır.) Bahusus bir meclisi teşkil edecek unsur-u mütefeyyizinin bizde bulunmadığı söyleniyor. Bu söz doğru ise sonra ne yaparız? Doğru olmadığına kanaat-ı kâmilemiz varsa bile daha ziyade kesb-i füyûzat ve ma'lûmat etmek evlâ değil midir?

"Bunun için kanun-i esasiler neşretmek lâzım gelmez a.. Öyle şeyler vükelâ-yı ahali eliyle, heybetli hey'etler ma'rifetiyle yapılır" denilmesin. Bu söz pek çığdır! Hele firak-ı muhalife rüesâ ve efradı ağzına hiç yakışmaz. Çünkü: O hey'etler ekseriyetle bunlardan

mürekkebe olur. Bunlar efkâr-ı mahsusalarını, meclise duhûlden evvel neşr eylemelidirler. Bu sayede mümkün olabildiği kadar tarafdar kazanarak ta'bir-i âhirle :

“Efkâr-ı mahsusa”larını “efkâr-ı umumiye” haline ifra' ile meclisde sözlerini dinletmeye, dinletemedikleri takdirde ahaliye müracaat ve bir ısrar-ı umumiye husûle getirmeye, nihayet fikirlerini kabul ettirmeye muvaffak olurlar.

Bundan vazgeçdik.. Haydi bakalım: Ali oğlu Veli yarın “ne” yapılacak şeyin “nasıl” yapılacağını soruyor?.. Cevap verilsin.. kendisine elde hazır birşey gösterilsin!

- Biz millet meclisi isteriz faidesi var!
- Hayır biz istemeyiz.. zararı var!..

Kâh, kâh hafifce kulağa erişen bu sözlere bir “niçün” hele gör bir “çünkü” karışmıyor diyebiliriz.

Parlamento aleyhinde bulunanlar var. Acaba devr-i hamidî mahsulü müdürler? Yoksa en babayiğit fikirli ve en hamiyetli bildiklerimizden daha iyi midirler? “Ne yapıyorlarsa saçmadır” diyüb geçmek de saçma olur.

Her iki veya üç dört taraftan: İtiraz edilmeli, delail gösterilmeli. Bir müşkile hallolunmalı, diğer mani'aya geçilmeli. Mülâhazat ve tasavvuratın cihat-ı tatbikiyesi aranmalı. Demek oluyor ki: Ortaya konulacaklar da hayalâtdan, nazariyat-ı hissiyeden ma'dud olmamalı, yahud nazariyat-ı tatbikiye de gösterilmeli. Bunlar tecrübe ve müteaddid muahezeler sayesinde ihzar edilebilir.

**

Arada sırada, mübarek gecelerde ölülerimizi andığımız gibi hepimiz için ana baba gibi çalışmış “büyüklerimizi”de tahatturla bakiyelerinin pek az olduğunu, bunların da birer birer göçmekte bulunduğunu ve onlara hayr-ül-halef olmak veya yetiştirmek vazife ve lüzûmunu düşünmeliyiz.

Bilmukabil, pek azalmış olan o bakiye-i ekâbir de bu halka ne gibi bir son hizmet borcu altında bulduklarını kâh, kâh, mülâhaza etmelidirler. O gibi eâzımı irşâd ve ikaz her ne kadar haddimiz

değilse de her cür'etin küstahlık olmadığını bildiklerine istinaden arzeyleriz ki ("Eski" Yeni Osmanlılardan olsun olmasın, velev kefen soyucu hamidiye gürûhundan bulunsun) memleketi gezmiş, görmüş.. tabiat ve ka'biliyet-i kıtaat-ı Osmaniyeyi, ahvâl, âdât, ve emzice-i ahaliyi tecrübe etmiş, öğrenmiş ve kavanin-i devleti âdeta hafızasına almış uzma-yı me'murin -evet ilk veya son.. yahud hem ilk, hem de son bir hizmet.. hattâ bir hizmet-i cehle olmak üzere-usûl ve idare-i hükümetin bizde nasıl olabileceğini gösterir, emsile-i tatbikiyeyi havi -kısa, uzun- lâyhacıklar, muhtıracıklar beyân ederlerse ale-l-husus bunların neşri esbâbma lütfen tevessül buyurlursa bizi de, bütün halkı da kendilerine cidden minnetdar bırakacaklarına şübhe etmesinler. Tahattur buyurmalıydılar ki: Bu mühim vazifenin adem-i ifası takdirinde, son yolculuğa pek büyük mes'uliyetlerle çıkacakları gibi ifası halinde de halkın takdir ve takdis-i hissiyatından müşekkel tac ve tahtlara.. inhidan-nâpezîr ârâmgâh-ı edebilere nail olacaktır. Zira: Bu vazife âdeta tanımıyla kendilerine aiddir. Zira: Bir memleketin esas idaresi teşkilâtını ancak memleketi tanımış ve pek vasi'ye derin tettebbuatda bulunmuş olanlar yapabilir.

*
**

Bir zaman devair-i ricâl-i devlet belli başlı ricalimizi yetiştirir bir mekteb-i tecrübe idi. Buradan çıkan, kavanin devletin hemen her bendine, usûl-ü idare-i hükümetin en ince teferruatına vakıf bulunurdu. Çünkü: İş görülürdü, kanun vardı. Bugün ise meşgûliyet istibdada bir aheng-i bîesas vermek kanun ise kanunsuz olan müstebidin emirlerine tabiyet demektir. Bu halde vukuf ve tecrübe nasıl hasıl olabilir?

Vakıa -çok şükür- okur yazar hemşehrilerimiz.. tahsil görmüş gençlerimiz.. ter ü taze sözler icad eder. üdebâmız, ceyyid, lâtif şiirler döker şuerâmız.. hattâ fen âşinâ adamlarımız bile epey çoğaldı. Lâkin kanundan, hukukdan.. siyasetden anlayanlarımız galiba hiç yok. Çoksa bile bunların çokluğu "hukuk ve mekâtibi mezunları" ta'birıyla tarif ve kabul edebiliriz ki: Bunun da açıkcası "nazariyeciler" demektir.

— Yediği halta bak.. Kendisi cahil, dünyayı da cühelâ görüyor.

Ey.. ne çâre, ortada eser-i amelî yok. Nazariyatdan ibaret bir eser bile yok. Varsa ancak hayali ve hissîdir.

Ma'mafih bu noktaya istinaden hukuk ve siyasetde cehl-i küllî cihetine gidilemez. Nitekim: Ricâl-i devlet arasında idareden, siyasetden, hattâ tatbik ve tecrübe tarikiyle anlayanlar bulunduğu taht-ı tasdikimizdedir. Yazık, vücûdlarını hissettiremiyorlar. Onlar böyle davranıb giderlerse bile gençlerimiz böyle yapmamalıdır. Yeni Osmanlı işine her ne sebepten dolayı olursa olsun karışmak istemeyen fakat Yeni Osmanlı murad ve mesleğine esas itibarıyla muhibb olan veyahud memleketin iyiliğini isteyen müstaidler, muktedirler -hiç olmazsa karşıdan karşıya.. eğlenmek vakit geçirmek bahanesiyle- bazı tetebbuat ve istihracât ve istikşâfât-ı idariyede bulunmalıdırlar.

(..Bilmem.. ben bugünden ziyade yarından korkuyorum..)

Her halde hâlisâne ve mühimce bir tavsiye "zannıyla" şunu da işaret ederiz ki: Usûl-ü idare-i hükûmâta aid mütalâat, tetebbuat ve tedkikat ile bunların mülkümüzde kabulü cihetine ait nazariyat ve "nazarî tatbikat" karalamaları meraklı ve istidadlı gençlerimiz için vesile-i iştigâl olmalıdır. Ve vukuat-ı âlemin kâffesinden istifade edileceği şüphesiz ise de, Avusturya ve Macaristan vekayiini takib daha müfid, her halde faidelidir.

Hülâsa: İcad ve keşf etmeliyiz. Mucid, kâşif olmalıyız. Bunca gazete çıkaranlar bulunuyor. Bunlardan bir danesi olsun, bir sü-tün-u mübâhase ve mücadele açmalıdır.

İdarî ve tatbiki itirazat ve müdafaat bu meydan-ı cihad ve iç-tihad dagulguleler, raidd ü harikalar tevliid etmelidir: Meselâ: "Parlâmento usûlü bizim için muzirdir, değildir" sesleri işidilmelidir. Buna ihtiyaç vardır. Fakat..

"Muzirdir" denildi mi (Çünkü)ler, "değildir" denilince de (Zira)lar birbirini kovalamalı... yıldırım te'sir ve kuvvetinde olmalıdır ki: Hatalar yağını dağılsın, mahv olsun!...

*

**

Şurada en esash bir muradımız var ki o da: Murada vüsûl çârelerini göstermekden ziyade -yine bunun bir nev'ini taharri ve irae denilebileceği vechile- "efkâr-ı mahsusa" eshabının yüzü astarı bir etmeğe himmet buyurmaları için bir çağır açmaktır. Binaenaleyh

başdan başa yeni fikirler beyânından mecbûriyet elvermeyeceği gibi hep malûm noktaları saymak da azıcık olsun gülünç olur ve binaen-aleyh selâmet halkı, kamm-u esasiyi ve "hakimiyet-i ahali"yi istih-sâlden sonra tecavüzü halelden vikaye için lâzım gelen "sağlam kazığı" "parlâmento" usûlünde bulabüceğimize karar vermiş isek de iki düşüncenin şevkiyle hem sağlamlığından istifade edilebilmek hem de sağlamlığı ta uzun gelerek ahaliyi körlükden kurtarmak ve bazılarının entrika yollarını ta evvelden kapalı bulundurmak ve bu sayede o iki düşünceyi izale etmiş olmak üzere o kazığı bir zemin-i metine çakmağı düşündük ki, o da: Bize mahsus umumî bir teşkilât-ı vekâlet ve galiba pek başka bir usûl-ü intihabatdır.

"Galiba" diyoruz demek ki emin değiliz?

Evet.. kâfi derecede tetebbu' yok.. Elde yalnız bir (Midhat Paşa Kanun-u Esasisi) var. Kavanin-i devleti havî düstûrlar bile yok. Bu yoklar içinden çıkarılabilecek bir "var" âdeta "hüda-i nâbit" olur. İşte bu kadar olur!.. Yâni :

Padişâh harice hükûmet ve ahalinin ve dahilde hükümetin ahaliye ve ahalinin hükûmete karşı vekilidir. Lâkin "hükümet" ve idare edilecek esasen ahali olduğundan vech-i idaresini kendisi ta'yin, padişâh tasdik ve mucibince harekete memur başlı vükelâ nasbeyler.

Bizde ahali vech-i idaresini fer-be-ferd ita-yı rey usûlüyle değil bir aksi cereyân kabilinden, küçüle küçüle padişâha münkalib olucasına bir takım "vükelâ" nasb ederek ta'yin edebilir. O vükelâyı da şu vechile yerleşdirmelidir :

59 — Memalik-i Osmaniyede Osmanlılar nâamma derecât-ı muhtelifede dokuz mecâlis bulunacaktır. Birincisi (Köylüler Meclisi) olub her köyde, yahud mecmu'-u nüfus beş yüze iblâğ edilmek üzere birleşdirilecek köylerin birinde, din ve nüfus-u mahallinin yüzde biri itibarıyla adedi ta'yin edilir. Âzâdan mürekkeb ve on beş günde bir kerre ve bir gün toplanarak köylüler arasındaki uygunsuzluğu sulh ve nasihatle kaldırmak, bilhassa köye aid umur-u nafia ve maarifin elbirliğiyle, Osmanlıca, hemşehrice vech-i tesviyesini bulmak ve köyün ihtiyacâtım düşünüb tesviye ve zaman-ı intihabda kendi âzasından yine din ve nüfus-u mevcudenin beş yüzde biri itibarıyla intihab ederek nahiye merkezine göndermek vazifeleriyle muvazzaf olacaktır.

İkincisi: (Nahiyeliler Meclisi) olub Köylüler Meclisleri âzâ-yı mütehibe ve meb'usesinden mürekkebe ve ayda bir kerre toplanarak aynı vazife-i esasiye ile muvazzaf olacak ve kendi âzâsından, yine din ve nahiyeye nüfusunun binde biri itibarıyla, adedi taayyün eden miktarda bilintihab kaza merkezine gönderecektir.

Üçüncüsü: (Kazalılar Meclisi) olub nahiyeliler meclisleri âzâ-yı meb'usesinden mürekkebe ve iki ayda bir kerre üç gün toplanarak, kazaya aid aynı vazife ile muvazzaf olacak ve kendi âzâsından yine din ve kaza nüfusunun iki bin beş yüzde biri itibarıyla adedi taayyün edecek miktarda, bilintihab sancak merkezine gönderecektir.

Dördüncüsü: (Sancaklılar Meclisi) olub kazalılar meclisi âzâ-yı meb'usesinden mürekkebe ve ayda bir kerre beş gün toplanarak, liva hududunu geçmemek üzere aynı vazifelerle muvazzaf olacak ve kendi âzâsından yine din ve liva nüfusunun beş binde biri itibarıyla adedi taayyün edecek miktarda büntihab vilâyet merkezine gönderecektir.

Beşincisi: (Vilâyetliler Meclisi) olub sancaklar meclisi âzâ-yı meb'usesinden ve altı ayda bir kerre ve yedi gün toplanarak, evvelâ: Vilâyetde açılmış ve açılacak mekâtib-i gayr-ı müstakileden her birinin lisan-ı tedrisini ta'yin ve cedvel ve lâyihasım tanzim; sâniyen: Vergi usûl-ü tevzi' ve tahsilini gösterir nizamnâmeler tertib; salisen: Vilâyât mecâlis-i sairesinden havale olunan işleri tedkik ve tesviye; Rabian: Vilâyetlileri ihtiyacâtma, ahvaline, mazarrat ve menafi'ine taalluk eder mesaili hail ü tesviye, muvaffak olamadığı takdirde bunlara aid lâyihaları tanzim ve ihzar; Hamisan: Birinci ve ikinci fıkra müstesnâ olmak üzere, fıkârat ve mesail-i saireyi vilâyet, vali ve hey'et-i hükümetle, muvaffak olamadığı takdirde icab eden nezaretler vasıtasıyla, buna da muvaffak olamayınca zât-ı şâhâneye tahriren müracaatla tesviye ve nihayet meseleyi (Ahali Meclisi)ne havale; sadisan: (Ahali Meclisi) kararlarına tabiyet; sâbian: Kendi âzâsından, din ve vilâyetin elli bin nüfusda biri itibarıyla, adedi taayyün ettiği kadarını bilintihab pâyitahta ib'as etmek ve zaif-i esasiyesinden olacaktır. Altıncısı: (Ahali Meclisi) olub vilâyetliler meclisi âzâ-yı meb'usesinden ve Dersaadet bilâd-ı selâse ahali vükelâ-yı müntehibesinden mürekkebe ve yılda bir kerre mütemadiyen dört ay İstanbul'da toplanarak, evvelâ: Muvazene-i maliyeyi, bilcümle muamelât-ı idariyeye aid usûl, nizamât ve kavanini tan-

zim veya kendine verilen kanun lâyhalarını ve düvel-i mütecâvire ile akd olunacak ticaret muahedenâmelerini tedkik, tasdik, yahud reddetmek; vükelâ hakkında, icab edince tahkikat ve istintakat-ı evveliyeyi icra ile bir töhmet takarrür ettiği halde, mes'eleyi (Divan-ı Âli) ye havale etmek esaslî vezaif ve selâhiyeti addolunacaktır.

Yedincisi: (Divan-ı Âli) olub bir sülsü Zât-ı Sâhane ile hey'et-i vükelâ, diğer sülsü Âyân Meclisi, ve üçüncü sülsü Ahali Meclisi tarafından intihab ve ta'yin olunur, âzâdan mürekkeb olacak, bu iki meclisin muvafakatı üzerine çıkan irade-i şâhâne ile açılacak veya kapanacak ve eğer bu emr sedd ve küşâd zaman-ı ictima'a müsadif değilse yalnız âyân fevkâlâde bir ictima'a da'vet olunarak muvafakat sedd ve küşâd istihsâl olunacak; fakat, Divan-ı Âh devleti bir muhataraya ilka edenlerin muhakemeleri için te'sis olunmuş bir mahkeme-i fevkâlâde olmak itibarıyla, âyân ve ahali meclisleri âzâsının ve mesned-i vezaret ve rütbe-i müşîrîyi ihraz etmiş zevatın taht-ı muhakemeye alınması ancak ahali meclisinin de rey-i muvafakat vermesine mütevakıf olacağından bu gibi işler zuhurunda sedd ve küşâd keyfiyetinin husûl için ahali meclisinin de rey-i alınacaktır.

Sekizincisi: Âyân Meclisi olub ahali meclis azasının üçde biri kadar âzâdan mürekkeb olmak, bir sülsü zât-ı şâhâne ile beraber hey'et-i vükelâ, diğer sülsü vilâyetliler meclisi, üçüncü sülsü ahali meclisi tarafından intihab ve ta'yin edilmek üzere teşkil olunacak ve ahali meclisi kararlarını tedkik, kabul veya reddedeceği gibi, mucibince irade-i şâhâne sadır olmak şartıyla, ilân-ı harb kararlarını vermek ve sulh muahedenâmelerini akd ve tasdik etmek veya etmemek en başlı vazife ve selâhiyeti addolunacaktır.

Her vilâyetli meclisi, âyân meclisi için iki kişi intihab edecek, bunlardan birini tercih ve ta'yin selâhiyeti vilâyet meclisi idarelerine aid olacaktır. Bu vechile ta'yin olunacak bir sülsü âyânın adedini ikmâl hakkı da Dersaadet bilâd-ih selâse vükelâyı ahalisine verilecektir. Her vilâyet dahilindeki ilmî, mülkî, ve askeri makamât-ı âliye-i devletde bulunmaktan ibaret olan âyânlık sıfatını haiz kimseler bulmak zor olduğundan zevat-ı münâsebenin fıkdanını vilâyeti dahilinde görüb duran meclisler ântihab-ı âyân hakkından kendi ihtiyarlarıyla vazgeçeceklerdir.

Meclis-i meb'usan ve bilhassa meclis-i umumî ta'birleri hissiyatı okşamıyor. Bahusus meclis-i umumî yerine (Osmanlılar Meclisi) demek daha hoş olur zannımdayız.

60 — Teşkil olunacak mecâlisden dokuzuncusu: (Osmanlılar Meclisi) olub ahali ve âyan meclislerinin ictima'mdan ibarettir. İcâb eden ahvâlde tarafeynin ekseriyet-i ârâsıyla verilen bir karar üzerine birleşebilecekler, ve bu ictima'dan tahassul edecek kararlarınınm kaâffesi, bil' şart ve kayd, mevki'i icraya konulacaktır.

Muhassenâtı izah ihtiyacmdan beri ve esas teşkilâtımız mukteziyatımdan olduğu üzere :

61 — Âyan Meclisi ve Divan-ı Âli müstesnâ tutularak, diğer meclislerden birinin âzâsı, intihab edildiği takdirde, her meclise âzâ olabilecektir.

İmam ve muhtarlar da dahil olduğu halde, divan-ı âli müstesnâ olmak üzere bu meclislere hiçbir memur âzâ olamayacak, intihab edildiği ve âzâlığı tercih ettiği takdirde memuriyetinden istifa edecektir.

62 — Bir mahalde iki meclis bulunmayacak, en küçükden büyük olan mecâlisin birine makarr ittihaz edilmiş mahall ahalisi doğrudan doğruya o meclis için ve meclis derecesinin muayyen hakkı adedisine göre intihabda bulunacaktır.

Yâni: Bir nahiye merkezinde nefis-i kasaba ahalisi, din ve nüfusun beş yüzde itibarıyla âzâ intihab ve ta'yin edecektir. Diğer merkezler ahalisi de derece-i merkeze ve neseb-i muayyeneye göre intihabatda bulunarak intihab ahalisi meclisine vasıl olub kalacaktır.

Diyelim ki: Bu da muvafık; lâkin intihabat nasıl olacak? Teşkilât bir binadır. Zemini, arsası: Meselemize göre "usûl-ü intihabat" dır. Asıl bunu ta'yin etmeliyiz. Evvelâ :

63 — Esnân-ı askeriyyeye girmiş her Osmanlı âzâ intihab edecek ve edilebilecektir..

Saniyen: İntihab ikidir :

64 — (Birinci İntihab): Her mahalde bir (İntihab Odası) bulunacak; buraya köylerde ise, köy kocalarından ve âyamından nihayet

beş kişi, şehir ve kasabalarda ise en başlı ülemâ ve meşayihden ve rüesâ-yı ruhaniye ye eşraf ve âyândan ve meclis-i idare ve beledi âzâlığında "bulunmuş" olanlardan lâakal on bir kişi toplanacak, bunlar ma'rifetiyle okur, yazar, en ihtiyar ve devlete en ziyade vergi verir olan ve askerlik, memurluk etmiş bulunan hemşehrilerden, kasaba ve şehirlerde ise, münâsib görülenlerden, mahallin meclisine verilmiş âzâ adedinin iki buçuk misli olmak üzere, bilintihab isimleri yazılacak, ba'de buna (İntihab Odası) hey'etini teşkil edenlerin de isimleri ilâve edilecek; bu vechile bir cedvel tanzim ve tab' ve tevzi' olunacak; vakt-i muayyen zarfından intihabcılar gelecek ve herkes kapalı bir sandukaya intihab cedvelini bırakacak, vakt-i muayyen hitamından sanduk açılacak, cedvellerde görülen reyler toplanacak, yekûnlar her namzedin ismi hizasına vaz', fakat âzâlığı kazanmış olanlar da işaret edilerek derakab ilân olunacaktır.

İntihabcılar aldıkları intihab kağıdlarındaki isimlerden aded-i muayyen kadar bilintihab işaret edecek ve imzasını da koyacaktır, yahud ismini yazdıracaktır.

65 — Her intihabcı, intihab edebileceği âzâ adedinin hamsini, arzu ettiği takdirde, ismi cedvelde bulunmayan hemşehrileri arasından da intihab etmek hak ve selâhiyetine malik olacak, bu vechile rey kazananların da isimleri ilân olunacaktır.

Bu intihab ne kadar büyük olursa olsun her şehir ve kasabada aynıyla cari olacaktır. Binaenaleyh kalabalık şehirlerde yüzer, ikiyüzer namzed ilânma, halkın bunlar arasında şaşırıp kalmasına mecburiyet elvereceği ve binaenaleyh müşkilât zuhur edeceği varid-i hatır olabilirse de şâyân-ı ehemmiyet bir mahzur değildir. Büyük yerlerde (intihab odası) şubeleri bulundurulabileceği gibi ahali de bir sürü isim görünce "eee.." diyüb intihab kâğıdını eldin bırakacağına veya gelişi güzel karalıyacağına bir akşam otursun, biraz düşünsün vereceği kararı kafa patlatarak versin.. İyiliğini istiyorsa böyle yapmalıdır.

Bu usûl ile emr tevkil-i ahali oldukça bihakk ifa olunur. Vekâlet-i ahali oldukça sahih olarak husûle geliyor. Meselâ Avrupa'da olduğu gibi körü körüne intihab ve tevkil nakisası yok. Herkes köyünde, kasabasında bildiğini, tanıdığını intihab edecek hem de doğrudan doğruya İstanbul müstesnâ olmak üzere- en büyük meclis

için intihabda bulunmayacak. Birini, birkaç hemşehrisini umuruna nezaret için intihab ve müteselsil mecalise vekiller gönderebilmek üzere tevkil edecek. "Tavşanın suyunun suyu" denilmesin, bu âdâta hülâsanın hülâsası, ruhun ruhudur.

Elhasıl, bilhassa namzedlerin çokluğundan tama yakın bir sıhhat-ı tevkil ve vekâlet hâsıl olur. Bahusus "Var istediğini intihab et" demilememek maniası -ki vekâlet-i ahalinin bihakk sahih olamamasına meydan vermektedir- burada intihabçılara ham âzâ itibarıyla vasi' bir selâhiyet verilerek tahfif edilmiş oluyor. Vakıa, böyle haric-i cedvel esâmi eshabma ârâ-yı kesire isabet etmez, fakat ahali adam olsun da, bundan istifade etsin, İsteddiği ve cedvelde ismini görmediği hemşehrisini intihaba, vesail-i meşrua ile tarafdarlar kazanarak, muvaffak olmaya çalışsın.

Bu sözümden (parti) denilen fırkaların, fırka kavgalarının çıkmasını arzu ettiğimiz anlaşılmasın. Bilakisî.. Zaman-ı intihabda Avrupa usûlünce, hitabetler ve neşr ü ilânat memnu' olacaktır. Yalnız namzed kaydedilmemiş ve bazılarınca kaydı elzem görülmüş olanlar lehinde gazetelerde fıkralar bulundurulabilecektir. Vesail-i meşrua-i muvaffakiyetin başlıcası işte budur.

Usûlün sırf bize mahsus muhassenatmdan başlıcası da her kısım ahali hakkının gözetilmesidir. Meselâ, bizde halk dinen üç esaslı kısma münkasimdir. İntihabât ta ihtidadan intihaya kadar bu aksamdan her birinin vekil ve müntehibi adedi, aded-i nüfusunun gösterdiği nisbete tatbikan ta'yin olunarak icra edilecektir.

Bir köyde yüz Musevi, iki yüz İsevi, üç yüz Muhammedi can varsa köylüler meclisinde nasıl olsa, üç Muhammedi, iki İsevi, bir Musevi âzâ bulunacaktır. Zira: Musevi namzedler arasında en fazla rey kazanmış olan bir kişi, Hristiyan namzedlerden iki kişi, Müslümanlardan da aynı şart ile üç kişi tefrik olunacaktır. Bundan ma'da bilfarz bir Vilâyetliler Meclisinde yalnız bir Hristiyan âzâ var ise ve o vilâyet ahali ahali meclisine bir kişi göndermek hakkını haiz ise, o Hristiyan âzâ, behemahal intihab olunacaktır. Zira: Vilâyetliler Meclisince, Ahali Meclisi için yapdacak intihabda ahali-i Hristiyanıye nâmına, nüfus-u Hristiyanıye adedi mukteziyatmdan olmak üzere bir Hristiyan âzâ intihabı mecburiyeti var.

Şunu da işaret edelim ki: Ahali-i gayr-ı müslime yalnız kendileri için lâzım olduğu kadar âzâ intihab etmiyeceklerdir. Bilfarz bir

yerde yirmi âzâ intihab olunacak ve Musevi olarak yalnız bir kişi intihab edilebilecekse on dokuz dane de diğer dinler eshabından, aded-i muayyence intihab edecek ve bu, son derece de mecburî olacaktır. Zira: İntihabatda (din), ancak emr-i intihabı teshil ve hukuk-u aksam-ı ahaliyi muhafaza maksadıyla ka'ale almıyor. Yoksa her meclisde her âzâ mensub olduğu cemaat veya unsurun vekili değil. Bütün köylülerin ve bütün Osmanlıların vekili addolunacak ve bu vechile idare-i kelâm edecektir. Öyle ise bir yerde az olan bir kısım ahali, bulunduğu mahall nüfus-u umumisininin ta'yin ettiği kadar âzâ intihab etmelidir ki: Hem vekâlet-i âzâ sahih, hem de herkes hakk-ı unsuriyesinden ma'ada hukuk-u Osmaniyesini muhafaza edecekleri ta'yin etmiş olsun.

İntihabın unsur nokta-i nazarından cereyan etmesini düşünenlerle münakaşaya girişmeyi fazla görürüz. Çünkü: Şu usûlümüzle bu hak da gözetilmiş oluyor. Evet bir yerde bilfarz bir dine, fakat birkaç unsura mensub ahali bulununca, din itibarıyla ayrılacak namzedler arasında herkes kendi unsurundan olanı intihab selâhiyetine tabiatıyla malikdir. Hattâ intihab odası haksızlık ederek veya yanılarak bir dinden fakat yalnız bir unsurdan namzedler göstermiş olsa bile yine her unsur mensubini istediklerini intihab edebilir. Çünkü: (Haric-i cedvel hans aded âzâ) hakk-ı intihabı var.

66 — (İkinci İntihab): Meclislerde diğer büyük bir meclise âzâ intihab ve ib'as etmek için yapılır. Ve iki kerre vaki' olur. Evvelâ namzed ba'de meb'us intihab edilir.

(Namzed İntihabı): Hep rey-i hafî kaidesinde, bütün âzâ-yı meclis rey verir, reyler tedkik ve kayd edilir. Çok rey kazananlar, intihabı lâzım gelen meb'us adedinin iki misli kadar tefrik edilirler, ve namzed addolunurlar.

(Meb'us İntihabı): Namzedlere karşı rey verilir. Ve ekseriyet-i ârâ kazanan meb'us olur.

Namzed intihabında ya herkes birbirine rey verirse ne olacak?

Ayıb.. Çocuk oyuncuğı değil ya.. Bahusus öyle bir meclisde bulunanlardan bu derece körlük ve bahusus ihlâl-i aheng için kasdî münasebetsizliklere yol ve cevaz vereceklerin vücûduna ihtimâl verilemez. Verilse bile bütün âzâ-yı meclis bu mahiyetde olacak değil

a, elbette ekseriyeti kazananlar bulunacaktır. Binaenaleyh işi alaya ve ifsada kim dökmek fikrinde bulunursa ancak kendini veya müvekkillerini mutazarrır etmiş olur. (En ziyade ehemmiyet verdiğimiz şu bahs-i intihabata dair tavsiyelerimiz dahilinde bulunan tatbikat bilnazar kabilinden, misâller iraesine inşallah ileride girişiriz.)

67 — Âza-yekdiğerini tanıyarak intihab edebilmesiçün, küçükler evvel olmak üzere, her meclisin mahsus ve birbirinden epeyce fasılalı, birer intihab zamanı ta'yin olunacaktır.

68 — İlk intihabda âzâ iki, ikincide üç, üçüncüde dört sene için ta'yin olunacak ba'de dört senede bir intihabât vaki' olacaktır.

Zira: Acemilikle yanlışlıklar, yanılmalar vaki' olabilir. Hattâ birinci intihab ile âzâ bir sene için ta'yin edilse daha iyi olur.

69 — Zât-ı Şâhâne, Osmanlılar Meclisini vaktinden evvel, hey'et-i vükelâ kararıyla açabilecek ve ancak hey'et-i âyân muvafakatıyla kapadabilecektir.

70 — Osmanlılar Meclisi bir senede iki def'a kapadıldığı ve bir ay sonra açıldığı takdirde intihabat-ı cedide iradesi sâdır olacak, aksi takdirde sülsân-ı ekseriyet-i ârâ husûle gelmek şartıyla, iki meclis reisleri tarafından Zât-ı Şâhâneye bir istirhamnâme takdim olunacak ve diğeri dört saat zarfında cevâb-ı muvafık sudûr etmez ise hey'et-i vükelâ istifa etmek mecburiyetinde veya mes'uliyet altında bulunacak Osmanlı Meclisi de kendi kendine açılacaktır.